

УДК 929+(82-6)«Рудницькі»

ДІАЛОГ У ЛИСТАХ: З ЕПІСТОЛЯРІЮ ІВАНА ЛИСЯКА-РУДНИЦЬКОГО Й МІЛЕНИ РУДНИЦЬКОЇ (До 100-річчя від дня народження І.Лисяка-Рудницького)*

***Анотація.** Публікуються фрагменти листування І.Лисяка-Рудницького й М.Рудницької з фонду вченого, який зберігається в архіві Альбертського університету. Епістолярій репрезентовано як документально-творчий феномен, синтез раціонального й емоційного, різновид персоніфікованого жанру та історичне джерело водночас, яке відкриває перспективи для подальшого поглибленого вивчення життя, науково-творчої та публіцистичної діяльності двох непересічних постатей українського інтелектуального середовища в еміграції. Діалог у листах, що тривав упродовж майже тридцяти років, являє собою хроніку життя І.Лисяка-Рудницького й М.Рудницької в різних культурних середовищах Європи, США, Канади. Він містить унікальну інформацію для реконструкції їхнього ментального світу. У відібраній для друку кореспонденції віддзеркалено широкий спектр характеристик, які визначають внутрішній світ, духовні, матеріальні, професійні пріоритети, стосунки з оточенням, розмаїття почуттів та емоційних станів авторів. Як жодне інше історичне джерело, приватне листування матері й сина особливо рельєсно відображає картину взаємин між ними, калейдоскоп настроїв, відбиває самооцінки, самоідентифікації, рефлексії, міркування з приводу еміграційного життя. У листах, що друкуються, відображено не менш важливі історичні, культурні, соціальні контексти післявоєнної української інтелектуальної еліти, яка опинилась поза межами Батьківщини, її пошуки шляхів до самореалізації на чужині та адаптацію до викликів часу з урахуванням непростих міжлюдських стосунків. Актуальність публікації листування зумовлена, понад усе, багатомірністю його контекстів. З огляду на це епістолярний діалог І.Лисяка-Рудницького й М.Рудницької запропоновано для наукового осмислення в декількох ракурсах (діалог матері та сина; діалог двох українських інтелектуалів в умовах еміграції; діалог у площині поколінневих та гендерних опозицій), кожен з яких додає нові елементи до цілісної реконструкції ментального світу інтелектуалів.*

***Ключові слова:** Іван Лисяк-Рудницький, Мілена Рудницька, українська еміграція, історичне джерело, листування, біографія, ментальний світ, епістолярний діалог.*

* Робота з архівними документами для цієї публікації стала можливою завдяки наданій Канадським інститутом українських студій дослідницькій стипендії – Kolasky Visiting Research Fellowship in the Humanities and Social Sciences, Law, Education, and Library Sciences.

В архіві Альбертського університету (Канада) зберігається фонд знаного українського інтелектуала, публіциста, політолога, історика вітчизняної суспільно-політичної думки Івана Лисяка-Рудницького (27 жовтня 1919 – 25 квітня 1984 рр.). Окрім іншого тут міститься унікальний масив епістолярію. Учений надзвичайно серйозно ставився до власної кореспонденції, «зберігав копії своїх найважливіших листів, а листи своїх кореспондентів тримав у педантичному порядку»¹. Лише незначна частина листування наразі репрезентована в наукових студіях².

Особливе місце в масиві кореспонденції займають листи Івана Лисяка-Рудницького і його матері Мілени Рудницької (15 серпня 1892 – 29 березня 1976 рр.), яке, уміщуючи цінну інформацію, відкриває нові перспективи для подальшого поглибленого дослідження їхнього життя, науково-творчої й публіцистичної діяльності в еміграції, містить ключ до розкодування та реконструкції їхнього складного, часом суперечливого ментального світу.

Дві масштабні постаті українського інтелектуального середовища ХХ ст. все ще перебувають на помежів'ї відомого й невідомого у сучасному науковому дискурсі. Схоже на те, що «інтелектуальні парадокси»³, котрі переслідували їх упродовж життя, не оминають їх і зараз. Їхні імена то вириваються на якусь мить в історіографічному просторі, то на тривалий час знову зникають і губляться в бурхливому сьогоденні. Скориставшись спостереженнями М.Сави, можна констатувати, що «ми нині в нашій частині Європи допіру відкриваємо» цих двох українських інтелектуалів⁴.

М.Рудницька, за справедливим зауваженням М.Богачевської-Хом'як, була чи не найбільш знаною політичною постаттю міжвоєнної Галичини. Голова Союзу українок, очільниця Світового союзу українок, талановита публіцистка вона, за іронією долі, виявилася малознаною та майже забутою⁵. І.Лисяка-Рудницького ідентифікують як «небувале явище в українському житті»⁶, «наш історик, наша епоха»⁷, «небуденна людина»⁸. На думку Я.Грицака, «Історичні есе» І.Лисяка-Рудницького як «найкращого історика ХХ ст.» мають бути в кожній освіченої української людини поряд із Т.Шевченком, І.Франком, В.Стефаником та ін.⁹ Попри те, що в Україні вийшло двотомне видання праць І.Лисяка-Рудницького¹⁰, з'явилися нарис його інтелектуальної біографії та публікації, присвячені деяким складовим епістолярної спадщини історика, що містяться в різних архівних зібраннях¹¹, а збірник документів і матеріалів про життя, суспільно-політичну діяльність і публіцистичну творчість М.Рудницької свого часу став помітною подією в науковому середовищі, інтерес до драматичної долі матері й сина виглядає радше ситуативним, ніж сталим і послідовним.

¹ *Пріцак О.* Іван Лисяк-Рудницький як учений і «комунікатор» // *Його ж.* Історичні есе : У 2 т. / Упор. Я.Грицак. – Т.1. – К., 1994. – С.ХІХ.

² Див.: *Грицак Я.* Іван Лисяк-Рудницький: Нарис інтелектуальної біографії // *Сучасність.* – 1994. – №11. – С.73–96; *Сава М.Р.* Фашисти чи партнери? Два погляди на український націоналізм у світлі листування між Іваном Лисяком-Рудницьким та Іваном Кедрином // *Україна модерна.* – Вип.20. – К., 2013. – С.318–332.

³ *Грицак Я.* Іван Лисяк-Рудницький: Нарис інтелектуальної біографії. – С.95.

⁴ *Сава М.Р.* Фашисти чи партнери? Два погляди на український націоналізм у світлі листування між Іваном Лисяком-Рудницьким та Іваном Кедрином. – С.318.

⁵ *Богачевська-Хом'як М.* Мілена Рудницька // *Українки в історії / За заг. ред. В.Борисенко.* – К., 2004. – С.124.

⁶ *Пріцак О.* Іван Лисяк-Рудницький як учений і «комунікатор». – С.ХІІІ.

⁷ *Химка І.-П.* Наш історик, наша епоха: Іван Лисяк-Рудницький // *Критика.* – Вип.197/198. – К., 2014. – С.4.

⁸ *Грицак Я.* Іван Лисяк-Рудницький: Нарис інтелектуальної біографії. – С.73.

⁹ *Грицак Я.* Мої п'ять книжок [Електронний ресурс]: <http://bukvoid.com.ua/digest/2013/08/16/074306.html>

¹⁰ *Лисяк-Рудницький І.* Історичні есе: У 2 т. / Упор. Я.Грицак. – К., 1994.

¹¹ *Грицак Я., Химка І.-П.* Листування Івана Лисяка-Рудницького й Романа Роздольського // *Україна модерна.* – 1999. – №2/3. – С.376–413; *Кравченко В.* Листування Романа Шпорлюка з Іваном Лисяком-Рудницьким і Юрієм Шевельовим (1962–1982 рр.) // *Схід – Захід: Історико-культурологічний збірник.* – Вип.9/10. – Х., 2008. – С.208–294; *Сава М.Р.* Фашисти чи партнери? Два погляди на український націоналізм у світлі листування між Іваном Лисяком-Рудницьким та Іваном Кедрином. – С.318–332.

За лаштунками наукових студій, зокрема, усе ще перебуває їхній ментальний світ, що охоплює широкий спектр людських характеристик, які визначають духовні, матеріальні, професійні пріоритети, стосунки з оточенням, родинні відносини, розмаїття почуттів, емоційних станів. Утім саме реконструкція ментального світу надає можливість наблизитися до найбільш комплексного розуміння характерів, дій і вчинків особи в розмаїтті контекстів епохи, суспільних зламів, викликів долі, життєвих ситуацій, часових трансформацій.

У цьому сенсі приватне листування як персоналізований жанр та історичне джерело відіграє ключову роль, адже воно особливо рельєфно відображає внутрішній світ людини, емоції, самооцінки, самоідентифікації, рефлексії стосовно подій і навколишнього оточення. Справжній документально-творчий феномен являє собою листування непересічних постатей, інтелектуалів та яскравих особистостей, якими були І.Лисяк-Рудницький і М.Рудницька. Це своєрідний синтез раціонального й емоційного, картина ментального світу, що наближує до розуміння емоційних станів, світоглядних уподобань, життєвих пріоритетів. Багатомірність і різноманітність віддзеркалених у листуванні контекстів робить його унікальним історичним джерелом, основою для створення стереоскопічних біографічних реконструкцій у просторі приватного й публічного життя.

Листи репрезентують зріз життя І.Лисяка-Рудницького та М.Рудницької в еміграції, починаючи з другої половини 1940-х і до початку 1970-х рр. Широкий спектр їхніх наукових інтересів, емоцій, рефлексій, коментарів стосовно життєвих обставин, навколишніх подій, а також оточення (колеґ, друзів, знайомих, родичів) складають основний зміст листування. По суті це – хроніка життя в різних культурних середовищах Європи, США, Канади (Женева, Рим, Мюнхен, Філадельфія, Вашингтон, Нью-Йорк, Едмонтон).

Епістолярний діалог репрезентує картину стосунків матері й сина, калейдоскоп їхніх настроїв, міркування стосовно перебування на чужині, еміграційного повсякдення з його випробуваннями, тривогами, зустрічами, радістю спілкування, розчаруваннями і сподіваннями. Окрім персоналізованої інформації листування відображає не менш важливі історичні, культурні, соціальні контексти післявоєнної української інтелектуальної еліти, що опинилася в еміграції, її життя та адаптації до викликів часу з урахуванням драматичних колізій і непростих людських стосунків, пошуку шляхів до самореалізації у чужому середовищі.

Долі Івана й Мілени виявилися нерозривними й тісно пов'язаними. Міцний зв'язок між ними був не лише родинним. Вони були близькими духовно та ментально. Їх міцно єднали спільні наукові, громадські інтереси, професійні успіхи та, звичайно, постійна турбота про здоров'я, фінансове становище, психологічний стан один одного. Водночас належність до різних поколінь та особливості характерів не могли не визначити розходження в поглядах, що оберталось часом напруженістю у відносинах. Повсякчасне прагнення бути разом, зумовлене духовно-ментальною єдністю, і водночас неможливість через певні обставини реалізувати це прагнення, велика географічна відстань, на якій вони врешті-решт опинилися один від одного, зумовили специфіку їхніх стосунків. Для кожного листування стало чи не єдиною можливістю спілкування.

Перш за все, епістолярій цікавий із погляду діалогу між матір'ю й сином. З одного боку, це були почуття ніжності, відданості, внутрішньої залежності один від одного. Проникливі звернення, якими супроводжувалися листи, не були банальною формальністю, а емоційним виявом щирої взаємної любові. У листах домінує прагнення обговорити особисті та громадські справи, події, перспективи. На тлі критичних коментарів щодо оточуючого середовища та подій в еміграційних наукових колах часто проступають дуже приватні почуття, емоції, одкровення. Якось Мілена писала, що вона дуже сумує, не маючи можливості обмінятися думками з Іваном. Своєю чергою він зізнавався матері, що в нього так само нагромадилося багато питань, «від дрібних і поточних, до великих і засадничих», які волів би з нею обговорити. Водночас у діалогах матері й сина прочитується напруженість, зумовлена характерами та соціальними ролями кожного з кореспондентів. Мілена – сильна, амбітна, розумна й талановита жінка з великим життєвим досвідом, але не позбавлена природних емоцій. Упродовж усього життя вона не полишала спроб впливати на сина, контролювати

та корегувати його дії, незважаючи на дорослість. Апелюючи до Шевченкового «і буде син, і буде мати» як до вічної константи, Мілена нагадувати Іванові про почуття обов'язку. Вона несвідомо/свідомо культивувала в ньому комплекс «маминоного сина», який переслідував Івана, про що він зізнавався в одному з листів.

Листування наближує до розуміння життєвих пріоритетів і мотивацій тих чи інших учинків. Зокрема воно яскраво демонструє, що у житті Мілени домінували дві найбільших цінності – робота та син. Еміграція стала справжньою трагедією її життя, коли вона відчула, що не має можливостей для самореалізації. Переїзд в Америку позбавив Мілену внутрішньої гармонії й комфортних умов роботи в усталеному режимі. Її усвідомлення власної самодостатності та користі для громадських справ розчинилося під тиском обставин. Руйнівним виявилось й те, що реальне життя Івана багато у чому не відповідало Мілениним уявленням про життя талановитої та освіченої людини, наділеної неординарними природними здібностями. Ці думки не полишали і травмували її, позбавляли спокою. До них вона час від часу поверталась у своїх листах, складно долаючи стереотипне усвідомлення «мій син – моя власність». Переконаливо звучать епістолярні самопрезентації Мілени, які до певної міри розкривають її характер і пояснюють формат стосунків з Іваном. Пояснюючи властиву їй різкість учинків і суджень, рішучість та налаштованість на подолання викликів долі, мати нагадувала синові про те, що з огляду на життєві обставини вона звикла самостійно ухвалювати рішення. Утім, усвідомлюючи суттєві відмінності у характерах, зокрема «делікатність», «тактовність» Івана, вона просила зрозуміти мотивації її поведінки, навіть не поділяючи поглядів.

Епістолярні діалоги з матір'ю насичені багатою інформацією для реконструювання ментального світу Івана. Окрім регулярного листування з Міленою, докладних розповідей про своє життя та професійні успіхи, він не залишав її без постійної фінансової підтримки. Інколи в листах все ж таки звучав різкий протест проти втручання в особистий життєвий простір, указуючи на рішучість його характеру та прагнення відстояти власну думку. В одному з листів він нагадував Мілені про її «інстинкт влади» та про необхідність встановлення «конституції відносин» між ними. Але, приймаючи самостійні рішення, він зазвичай проявляв тактовність, стриманість, глибоку повагу та любов до матері, поспішаючи запевнити її в тому, що він думає й турбується про неї, відчуваючи її близькість попри відстань, що їх розділяла.

Той факт, що Іван зберіг своє листування з Міленою також є достатньо промовистою ознакою його характеру. Незважаючи на еміграційні негаразди – неусталеність, переїзди, зміни місця роботи – листи як пам'ять про близьку й рідну людину завжди були з ним, аби після земного життя назавжди залишитися в його архівному фонді.

Діалог І.Лисяка-Рудницького й М.Рудницької має ще один важливий вимір. Це – розмова двох українських інтелектуалів, що опинились в еміграції. У листах віддзеркалюється передусім драматизм їхньої долі як представників української еліти, позбавлених Батьківщини. І.Лисякові-Рудницькому довелося пройти важкий і довгий шлях до власного визнання та самореалізації. Мілена з властивими їй максималізмом та перфекціонізмом, прагнула й в еміграційний період життя з високою професійною майстерністю відігравати свої різні соціальні ролі – громадської діячки, талановитої публіцистки, матері здібного історика, турботливої й люблячої бабусі та просто жінки, що мріяла про затишний домашній простір, доглянутий вигляд, гарну зачіску і відповідний одяг. Вона пережила глибоку психологічну кризу, гостро відчуваючи, що жодна з ролей у неї не складалася так, як вона собі це уявляла. Неможливість повноцінної самореалізації в умовах еміграції, особливо на Американському континенті, стала головною причиною того зламу, коли Мілена на деякий час опинилася на межі самогубства.

Листування з сином було для неї рятівним колом. Таким самим порятунком листування з матір'ю стало й для Івана. Листи як форма інтелектуальної саморефлексії були їхньою внутрішньою потребою, необхідністю. Завдяки листуванню існувала можливість поділитися своїми успіхами, творчими планами, проблемами, висловити міркування з приводу подій, які відбувалися в еміграційних колах, науковому середовищі, будучи впевненим, що ця інформація знайде розуміння й відгук в адресата.

Природні здібності, освіченість, глибоке усвідомлення кожним власної належності до європейської культури слугували основою для паритетної інтелектуальної комунікації. Мілена й Іван залишалися впродовж життя цікавими один одному, регулярно обмінюючись думками з приводу актуальних наукових тем, конференцій, прочитаного, побаченого, книг та статей, над якими особисто працювали чи готували до друку. Їх єднав спільний інтерес до стану й перспектив української науки в еміграції, її представників, установ, видань, до справ українських жіночих організацій на Американському континенті.

Коментарі Івана стосовно професійних інтересів Мілени, як він зазначав – «жіночих справ» – свідчили не лише про його обізнаність у питаннях українського жіночого руху, але й про здатність неупереджено оцінювати ситуацію, орієнтуватися у складних перипетіях людських стосунків. Він умів абстрагуватися від зайвих емоцій, навіть коли йшлося про близьку людину, даючи прагматичні поради матері щодо її подальших дій, висловлював критичні зауваження стосовно сюжетів, над якими вона працювала, орієнтуючи на найбільш актуальні теми. Своєю чергою Мілена до кінця власного життя не випускала з поля зору наукову діяльність Івана, пильно стежила за його статтями, рецензіями, виступами на конференціях. Вона не полишала давати рекомендації щодо більш ефективної організації роботи сина, радила зібрати розпорошені в періодиці публікації й видати книгу, яка мала б стати гідним утіленням його таланту вченого.

Не менш цікавим постає епістолярний діалог І.Лисяка-Рудницького й Мілени Рудницької в поколіннєвому та гендерному вимірах. Віковий і гендерний чинники спричинили їхні світоглядні опозиції, багато у чому зумовили суттєві розходження в поглядах на американське суспільство, оточення, стиль еміграційного життя, стосунки між людьми, виховання дітей, родинні цінності та їхні моделі в тогочасних культурних системах координат. Із листів Мілени стає зрозумілим її несприйняття американського світу. Своє «відчуття чужості» вона пояснювала в листах до сина тим, що Америка – «це на правду інша планета», «дуже різна від Європи», «подібна до Советів», адже відчувається така ж сама «недостача історичних традицій», «безієрархічне суспільство». Звичайно, що це були дещо поверхові судження, перші враження, не завжди обґрунтовані, позбавлені збалансованих оціночних критеріїв. Утім вони передавали емоційне сприйняття американської дійсності жінкою, вихованою на засадах європейської культури. Жіночий погляд, не позбавлений суб'єктивності, вікової упередженості, стереотипності, емоційної заангажованості, малював Америку в негативному світлі. Критичне ставлення до американської дійсності ще більше загострювалося під впливом тогочасного внутрішнього стану Мілени, а саме відсутності чітко окресленої цілі, розгубленості/загубленості у чужому культурно-мовному середовищі. Америка психологічно виснажувала жінку, її погляди були спрямовані на Європу. Попри те, що географічна відстань між нею й сином, який залишився на Американському континенті, збільшувалася до критичних розмірів, Мілена покинула Америку, переїхавши до Європи.

Реакція Івана на американське середовище була іншою. Вона відображала погляд молодого людини – представника іншої генерації, який значно легше адаптується до нового культурного простору, спокійніше переживає комплекси втраченого/залишеного, живе перспективами майбутнього, не рефлексуючи особливо гостро над минулим. Іван міг краще адаптуватися до нових культурних середовищ, був більш лояльним до оточення, стриманішим у своїх оцінках людських учинків і більш схильним до компромісів, ніж Мілена.

Листування репрезентує також широку палітру оточення кореспондентів, представленого великою кількістю діячів із різних науково-культурних сфер, а отже відкриває можливості для їх багатовимірної реконструкції. Серед тих, хто присутній у листах, були відомі та впливові постаті еміграції, зокрема І.Борщак, Б.Боцюрків, В.Голубничий, С.Нагірна, В.Кубійович, Б.Кравців, О.Лотоцька, А.Білинський, Є.Гедройць, О.Зілінський, подружжя І.Кошелівця та Е.Андієвської, Б.Левицький, М.Луцук, Ю.Луцький, О.Оглоблин, М.Прокоп, В.Панейко, Є.Пизюр, О.Пріцак, В.Рудко, Й.Сліпий, Ю.Шевельов, І.Шевченко та багато інших.

У листуванні відображено стосунки Мілени й Івана з родинним колом – рідними братами Мілени (Іван Кедрин, Володимир, Антон, Михайло). Окремою темою були діти Івана (Бетсі-Леся й Петро-Петрус), їх виховання, прагнення Мілени встановити з ними близький контакт та сподівання на більш тісне, щире спілкування, а також подружні справи Івана та його стосунки з друзинами (Джоан Бентон, Олександра-Леся Черненко).

Листування І.Лисяка-Рудницького й М.Рудницької доповнює ще одна важлива ознака кореспонденції як різновиду епістолярної творчості. З огляду на те, що епістолярні тексти є фрагментами більшого цілого, листи виступають продовженням публіцистичного таланту й водночас смислового простору авторів, насиченого їхньою інтелектуальною діяльністю. Кожен із них майстерно володів прийомами публіцистичного жанру. Іванові був притаманний елегантний стиль письма, позбавлений зайвих прикрас і банальної патетики. Він був наділений талантом легко та водночас вишукано передавати свої міркування. Мілена мала багаторічний досвід успішної публіцистичної діяльності в Україні, друкуючись у періодичних виданнях, редагуючи журнал «Жінка», виступаючи з численними сеймовими промовами. Публіцистичний талант, віддзеркалюючись у листуванні, надає йому особистісного забарвлення. Деякі листи подібні до есеїв. Вони розлогі, змістовні, різносюжетні, психологічно напружені й емоційно насичені та читаються як художній твір, головними героями якого є двоє українських інтелектуалів – мати й син, що опинились у жорстких умовах післявоєнної еміграції. Драматизм їхньої долі, стосунки, пережиті колізії та боротьба з обставинами, відповіді на виклики еміграційного життя – основа сюжету, який має нелінійну композиційну структуру, свою кульмінацію й розв'язку.

Із великого масиву листування І.Лисяка-Рудницького та М.Рудницької для публікації пропонується незначна частина, фрагменти, котрі репрезентують зріз епістолярного діалогу, який, проте, розкриває широку палітру ментального світу кореспондентів, яскраво відображаючи характери кожного, а також їхні міркування стосовно епохи, подій, людей. При відтворенні листів максимально збережено мовно-стилістичні особливості авторів. Явні помилки виправлено беззастережно. Квадратними дужками позначено доповнення текстів. Публікація цього унікального листування в повному обсязі залишається завданням на майбутнє.

REFERENCES

1. Bohachevska-Khomiak, M. (2004). Milena Rudnytska. Borysenko, V. (Ed.), *Ukrainky v istorii* (pp.124–129). Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
2. Diadiuk, M. (Comp.). (1998). *Milena Rudnytska. Statti. Lysty. Dokumenty. Zbirnyk dokumentiv i materialiv pro zhyttia, suspilno-politychnu diialnist i publitsystychnu tvorchist Mileny Rudnytskoi*. Lviv. [in Ukrainian].
3. Hrytsak, Ya. (1994). Ivan Lysiak-Rudnytskyi. Narys intelektualnoi biohrafii. *Suchasnist*, 11, 73–96. [in Ukrainian].
4. Hrytsak, Ya. *Moi piat knyzhok*. Retrieved from <http://bukvoid.com.ua/digest/2013/08/16/074306.html> [in Ukrainian].
5. Hrytsak Ya., Khymka, I.P. (1999). Lystuvannia Ivana Lysiaka-Rudnytskoho i Romana Rozdolskoho. *Ukraina moderna*, 2/3, 376–413. [in Ukrainian].
6. Khymka, I. (2014). Nash istoryk, nasha epokha: Ivan Lysiak-Rudnytskyi. *Krytyka*, 197–198, 4–8. [in Ukrainian].
7. Kravchenko, V. (2008). Lystuvannia Romana Shporliuka z Ivanom Lysiakom-Rudnytskym i Yuriem Shevelovym (1962–1982 rr.). *Skhid – Zakhid: Istoryko-kulturolohichni zbirnyk*, 9-10, 208–294. [in Ukrainian].
8. Pritsak, O. (1994). Ivan Lysiak-Rudnytskyi yak uchenyi i «komunikator». Hrytsak Ya. (Comp.). *Lysiak-Rudnytskyi, I. Istorychni ese* (Vols.1–2). (Vol.1, pp.XIII–XXI). Kyiv: Osnovy. [in Ukrainian].

9. Sava, M.R. (2013). *Fashysty chy partnery? Dva pohliady na ukrainskyi natsionalizm u svitli lystuvannia mizh Ivanom Lysiakom-Rudnytskym ta Ivanom Kedrynym. Ukraina moderna, 20, 318–332.* [in Ukrainian].

ЛАРИСА БУРЯК

докторка історичних наук, професорка,
провідна наукова співробітниця,
Інститут біографічних досліджень,
Національна бібліотека України ім. В.Вернадського
(Київ, Україна), larysa.buryak@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4631-844X>

LARYSA BURIK

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History), Professor,
Leading Research Fellow,
Institute of Biographical Studies,
V.Vernadskyi National Library of Ukraine
(Kyiv, Ukraine), larysa.buryak@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4631-844X>

№1

Маунт Голи¹², 31 травня [19]50

Синочку!

Бачу, що самотній правильний спосіб інформувати Тебе про себе і ту-тешні мої переживання, це щоденні записки. Листи з синтетичними оглядами забирають багато часу, що його мені важко знайти. Зрештою, годі ще дати яку-небудь синтезу, – йдеться тільки про реєстрування дрібних подій і спостережень. Коли їх не записати «на гаряче», то потім важко реконструювати. Все ж таки, на цей раз спробую дати Тобі загальне звітлення з останніх тижнів, а на майбутнє обіцяю писати без загаювання, себто частіше і детальніше.

Живеться мені у Бентонів¹³ дуже гарно. Такого прекрасного відпочинку і безжурного життя я, мабуть, ще ніколи в житті не мала. Обое Бентони для мене надзвичайно милі й уважливі, обое стараються, щоб я добре тут почувалася і виявляють мені на кожному кроці свою сердечність. Атмосфера в хаті дуже приємна, скрізь панує лад і порядок, хоч через дім перевалюються десятки осіб, бо тут відбуваються всілякі квекерські¹⁴ сходини і засідання (сполучені завжди з першорядною «вижиркою»¹⁵). Коло дому є гарний город, який є для мене джерелом постійної насолоди. Бузок і яблуні вже відцвіли, тепер цвіте жасмін, іриси, починають розквітати рожі. Є тут маса пташків, часто барвисті, різноколіорові, незнані в Європі. Ввечері стрибають по городі

¹² Передмістя Філадельфії м. Маунт-Голлі (шт. Нью-Джерсі). Тут у батьків Іванової дружини мешкала тоді Мілена Рудницька.

¹³ Ельмон і Джозефіна Бентон – батьки Мері Джоан Бентон, дружини І.Лисяка-Рудницького.

¹⁴ Квакерські.

¹⁵ Обід або вечеря для гостей.

зайчики, що прибігають з сусідніх піль. Одним словом, атмосфера тиші, спокою, гармонії – справжня ідилія. Погода весь травень була дощова і доволі холодна, але тут і в дощ дуже гарно; я рада, що літо спізняється, бо перед спеками всі мене лякають.

Не дивлячись на ці прекрасні обставини, час минає доволі непродуктивно. Причини: по-перше, мій стан здоров'я, і, по-друге, недостача вигідного місця для праці...

Ельмон опорожнив мені в гаражу одну комірку, притаскав з городу великий стіл, з пивниці одну полицю й улаштував мені льокум¹⁶ для праці, що дістало назву «український офіс». Таким чином, маю вже свій кут, яким дуже тішуся. Звичайно, не є це ідеальна розвязка, бо в цьому приміщенні нема долівки, в дощеві дні тут неймовірний холод, а коли прийдуть спеки – ніхто тут не витримає; погано теж, що ввечері працювати тут не можу, а це для мене найпродуктивніша пора. Але головне, що є де розкласти папери, машинки до писання, тощо. Я вже натякала Ельмонові, що коли ви двоє приїдете, з вашими книжками і шпаргаллям, треба буде влаштувати вам у цьому гаражі пристойну робітню, або бодай магазин¹⁷, щоб ви мали де уставити вашу бібліотеку і папери...

В цьому «офісі» сиджу здебільша попол[удні] між 2–6 і тоді «працюю», себто пишу листи. Крім цього вчуся англійської, дещо читаю. Встаю своїм звичаєм пізно, так що час до обіду швидко минає. Стараюся помагати дещо Джозефіні, бо й вона, і Ельмон працюють багато фізично, головно в городі, і мені якось ніяково зовсім не рухатися. Замилування до фізичної праці, це в американців мабуть атавізм по перших колонізаторах. (Можеш собі уявити, скільки зусиль коштують мені ці роботи, хоч би прибирання кімнат, і як нездарно їх роблю). Часом їжджу з Джозефіною до містечка, до крамниць, на пошту, ввечері по Ельмона на двірець¹⁸. До містечка зовсім недалеко, якись 15 мін. ходи, але американці відвикли вживати ніг.

[...]

Їздила я до Філядельфії, де перебула 4 дні, від 6-го до 9-го травня. Спогади цієї поїздки тяжать на мені ще й досі важким каменем. Саме місто, а бодай те, що я з нього бачила, це просто один жах. Більшої погані й огиди годі собі уявити. І в цьому обридливому місті наші люди живуть як парії, між муринами¹⁹ і східними жидами, мучаться, гарують, марнуються, душаться в гетті. Ми знали вже в Європі, що наша еліта зійшла в Америці на суспільне дно, але знати щось теоретично, а побачити це на власні очі – це дві різні речі. В одній з таких брудних муринсько-жидівських вуличок жили в одній каменичці Влодки й Сяськи²⁰. [...]

Вернулася я з Філядельфії розбита і дослівно хвора з співчуття нашим нещасним, з почуттям болю, сорому і гніву з приводу власного безсилля, безсилля нас усіх. З вуличного пороху очі весь час пекли, напухли, немов їх

¹⁶ Тут: місце.

¹⁷ Тут: склад.

¹⁸ Вокзал.

¹⁹ Неграми.

²⁰ Ідеться про рідних братів Мілени – Володимира Рудницького (1890–1974 рр.), Івана Кедрина-Рудницького (1896–1995 рр.) та їхні родини.

хтось гарячим піском засипав. Ввесь час у Філядельфії мені не сходила з голови думка: що було б зо мною і з Тобою, якби ми опинилися в Америці в цих умовах?.. Нема сумніву, що ми дослівно загинули б.

Умовини життя і праці нової еміграції в Америці – ось тема, яка мене тепер найбільше цікавить. [...]

Щодо моїх американських вражень, то я, очевидно, бачила замало щоб могли генералізувати²¹. Могутнє враження роблять автостради і рух на них. Коли їхати цими автострадами, відчувається безмежність американських просторів, перерізаних скрізь у всіх напрямках, такими ж автострадами. Великим розчаруванням були для мене тутешні житлові умови. В Європі стільки говориться про америк[анську] матеріальну культуру, що я уявляла собі однородинні доми, як прекрасні вілли. Нічого подібного! Всі вони з дерева, з дощок, всі до себе подібні, неестетичні, без індивідуальної фізіономії, всі роблять враження випадковості і провізорії²². В Європі культурніші, заможні люди відчувають потребу краси; бридота є там здебільша тільки сумною консеквенцією бідності. В Америці навпаки: матеріальний добробут іде в парі з браком смаку.

Коли я востаннє була у Тоськів²³, ми поїхали з дітьми над океан (30 мін. їзди). Чудесна піскова пляжа, височенні хвилі, безкрайї обрії. Але не думай, що на цій пляжі є променади, бульвари чи парки. Вздовж побережжя тягнеться кілометрами широкий дерев'яний поміст, а на ньому ярмаркові буди, каруселі, гойданки, стрільниці, буфети – все це в найгіршому, найпримітивнішому густі, як «Люна Парк» на Східних Торгах. А надморські оселі, де багаті люди проводять літо, це знову дерев'яні домики барачого типу, але ще примітивніші, ніж ті, де люди живуть постійно. Просто малі дерев'яні буди, уставлені густо одна побіч другої.

Від Тоськів я вертала пізнім вечором автобусом, який іде іншою дорогою, як та, що нею ми їдемо автом; «бас» минав по дорозі кілька чи кільканадцять містечок, але всі вони подібні до себе, як дві каплі води, – без жадних індивідуальних характеристичних прикмет, без органічного зв'язку з природою.

Кілька днів тому поїхали ми ввечорі з Джозефіною до власника поблизької овочевої ферми. Ця поїздка – це досі моя одинока зустріч з *іншою* Америкою, не тою, що її видно по дорозі з авта. Фарма положена здалека від гостинця; старий мурований мешкальний дім, що зовсім подобає на панській поміщицький двір в Україні або в Польщі. Перед домом чудесні старі дерева, великі гарні мешкальні кімнати. [...]

Кубійович²⁴ прислав Кедриніві²⁵ машинопис статті про українську пресу, призначеної для Енциклопедії²⁶, з проською зробити до неї завваження. Я цю

²¹ Узагальнювати.

²² Тимчасовості.

²³ Мається на увазі родина наймолодшого рідного брата Мілени – Антона Рудницького (1902–1975 рр.).

²⁴ Володимир Кубійович (1900–1985 рр.) – громадсько-політичний діяч, один з організаторів української науки за кордоном, історик, географ, демограф, видавець, головний редактор «Енциклопедії українознавства».

²⁵ Іван Кедрин-Рудницький (1896–1995 рр.) – рідний брат Мілени Рудницької, журналіст, дійсний член НТШ, політичний діяч.

²⁶ «Енциклопедії українознавства».

статтю уважно прочитала, і на просьбу Кедрина зробила свої коментарі і доповнення. Стаття дуже слаба, якась компіляція Животка²⁷; зокрема зах[ідно]-укр[аїнська] преса в добі між обидвома світовими війнами запрезентована надзвичайно блідо і нецікаво, без знання предмету і без розуміння проблематики цього періоду. На мою думку, ця стаття не повинна увійти до Енциклопедії, – треба б написати нову. Перекажи це, будь ласка, від мене Кошелівцеві²⁸...

Сьогодні дістала посилку з «Монат»²⁹ і газетами; Твою статтю до «Квартальника»³⁰ передам. Твої статті в «Укр[аїнських] вістях» ще не читала. Дякую теж за пересилку листів, що прийшли до мене після мого виїзду. Дуже Тебе прошу пересилати мені укр[аїнські] газети і, по змозі, «Вельвохе»³¹. Передплачую нім[ецьку] газету, яка виходить в Філядельфії (3 рази на тиждень). Рівень і нім[ецька] мова – жахливі.

Як Ти полагодив собі справу з стипендією, чи пак з матеріальним забезпеченням? Як поступає докторська праця? [...]

Па, сердечно Тебе цілую,
Мама

University of Alberta Archives, accession (ACC) №84-155, Rudnytsky I.L., box 48, item 752

№2

Мавнт Голи, 17 серпня 1950

Синочку!

[...] Питаєш мене про моє життя та тутешні відносини. Я ще завжди почуваюся тут неймовірно чужа, – безпорадна і безпомічна, як дитина. Висунути носа поза Мавнт Голи, чи навіть Бранч Стріт 99 не зважуюся (та й не маю змоги через абсолютний брак грошей). Ні потелефонувати, ні до кіна піти, ні до крамниці увійти (хіба до такої, де є засада самообслуги). Ніде не розмовишся, дороги не розпитаєш, бо навіть коли сам вмієш уже сказати найпростіші речі, то не зрозумієш того, що тобі відповідять. А втім, незнання мови не є мабуть найважливішим ізолятором від оточення. Адже я була декілька разів

²⁷ Аркадій Животко (1890–1948 рр.) – громадський, політичний діяч, дослідник історії української преси, публіцист, редактор, видавець.

²⁸ Іван Кошелівцеві (Ярешко; 1907–1999 рр.) – літературознавець і літературний критик, публіцист, громадський діяч, дійсний член НТШ та Української вільної академії наук (УВАН), головний редактор літературного і громадсько-політичного журналу «Сучасність» (1961–1966, 1976–1977, 1983–1984 рр.).

²⁹ «Der Monat» – німецький політичний і культурологічний журнал, заснований 1948 р. Упродовж шести років спонсорувався урядом США як платформа для поширення західних ідеалів та ідеологічної боротьби проти комунізму й фашизму. Після цього став незалежним приватним виданням. Останній номер вийшов друком 1971 р.

³⁰ «The Ukrainian Quarterly» («Український кварталник») – англomовне видання Українського конгресового комітету Америки (УККА) зі східноєвропейської проблематики, засноване в Нью-Йорку 1944 р. Виходив чотири рази на рік до 2005 р. Серед редакторського колективу були Р.Смаль-Стоцький, С.Шумейко, М.Стахів, Є.Зиблікевич.

³¹ «Die Weltwoche» – швейцарський німецькомовний щотижневик, заснований 1933 р. у Цюриху.

в Англії і хоч тоді не вмiла дослiвно нi слова по-англiйськи, не мала там почуття такої чужостi. Бо англiйський свiт, англiйськi люди – це є безумовно та сама духова формацiя, що Європейський континент. Зате Америка – це насправду iнша планета, дуже, дуже рiзна вiд Європи. Iнша тут соцiальна структура, iнший характер сiл i мiст, iнакшi звичаї, щоденний побут, форми товариського життя – все iнше. Iнша навiть скринька на листи, нiж в Європi. В багатьох речах Америка бiльш подiбна до Советiв, нiж до Європи. Наприклад, недостача iсторичних традицiй, безiєрархiчне суспiльство, брак вiдрубних суспiльних верств, суматоха рас, величезнi простори, адорацiя³² фiзичної працi, культ машин, пролетаризацiя, невихованiсть i простацтво, головнo молодого поколiння – все це нагадує большевикiв.

Сиджу вдома, – нiде останнiй мiсяць не була, нiкуди не рухаюся. Мавнт Голи, це для мене немов зачарована оаза в цьому чужому американському свiтi. Добрi люди, гарний город, вигоди, безжурне життя, – здавалось би, нiчого бiльше бажати собi не можна. Але невже це життя для мене? Невже таке життя може мене задовольнити? Не багато я вже можу з себе дати, а все ж на таку емеритуру³³ ще завчасно. Тому я так панiчно боялася Америки, передбачаючи, що мене тут чекає. Питаєш, як проводжу час. Марную його в найнепродуктивнiший спосiб, i це доводить мене до розпачi. Нiбито ввесь день чимось заповнений, але все це разом фунта клакiв³⁴ не варта. Не вмiю працювати без певно означеної цiлi i конкретних обов'язкiв, без стимулiв i середовища. Боюся, що коли минеться лiто, коли прийде осiнь, попаду в тяжку неврастенiю. Вже тепер маю стани такої депресiї i апатiї, що написання листа стає нелюдським зусиллям.

Про українсько-американський свiтик я вже Тобi писала. В ньому безпорадно верховодять старi емигранти, бандерiвцi та поплентачi. Ось Тобi малий зразок тутешнiх вiдносин: як тобi вiдомо, передала я до «Укр[аїнського] квартальника» через Ревая³⁵ журнал «Монат» з твоєю статтею та її англ[iйський] переклад. На мiй запит редакцiя нiчого менi не вiдписала. Вкiнцi Фединський прислав менi останнє число i в ньому бачу в оглядi преси маленьку згадку про Твою статтю. Ти знаєш, який нецiкавий i слабкий матерiял друкує «Квартальник». Твоя стаття не тiльки дуже добра i цiкава, але вона торкається кардинальної проблеми, основної проблеми української полiтики в Америцi. Редакцiя «Квартальника» (Чубатий³⁶) не така дурна, щоб цього не розумiла. Я переконана, що вона свiдомо статтi не помiстила, бо Ти Рудницький. Мене зустрiло тут вже кiлька аналогiчних афронтив...

Сугеруєш³⁷ менi полiтичну дiяльнiсть. Нема сумнiву, що вона найбiльше менi вiдповiдала. Але до цього потрiбнi, по-перше, якiсь повновластi.

³² Шанування.

³³ Пенсiю.

³⁴ Клоччя.

³⁵ Юлiан Ревай (1899–1979 рр.) – громадський i полiтичний дiяч, прем'єр-мiнiстр Карпатської України (1938 р.). У США очолював бюро Українського конгресового комiтету Америки (1949–1957 рр.) та працював директором Українського iнституту й Карпатського дослiдницького центру в Нью-Йорку.

³⁶ Микола Чубатий (1889–1975 рр.) – засновник i головний редактор «The Ukrainian Quarterly», один iз засновникiв i перший очiльник Американського вiддiлу НТШ.

³⁷ Сугестiя – психологiчний вплив iз метою спонукання до певних дiй.

(УНРада нікому їх досі не передала). По-друге, матеріальні засоби не тільки на життя, але і на роботу, на бюро, на поїздки тощо. Одним словом, в моїх умовах це – фантазія...

Що робити з жінками – сама не знаю. Всі, і жінки, і ще більше чоловіки, чекають від мене, «що Мілена продумає і покаже». Стахів, Шлемкевич³⁸ і інші радять творити нову жіночу організацію. Але мене це завдання страшенно не потягає. Людський матеріал: старі емігрантки – страшні кумушки, зовсім неосвічені, прості баби; нові емігрантки задихані працею на хліб насущний, страшенно переобтяжені подвійною: заробітною і домашньою працею. Як творити організацію без грошей на видачу обіжника чи якусь організаційну поїздку? Без хоч би нейтрально-прихильної преси? Жадна американська газета не надрукує нам заяви, комунікату, звідомлення. Відносини в тутешньому жіночому світі зовсім схаотизовані...

Я знаю, Синочку, що Ти дуже зайнятий та що не матимеш часу відповісти мені швидко великим листом. [...] Дуже Тебе теж прошу про поради в таких справах:

1. Що думаєш про цикл статей про пацифікацію. Друкувати їх чи ні? Згл. [загалом] який вступний коментар дати до цих статей, щоб випередити закид непримиренности супроти поляків?

2. Якщо б мені пощастило через Ельмона намацати контакт до Комітету Вільної Європи, тоді, думаю, треба б мені подати якусь записку про необхідність поширення його на Україну... Прийшло мені на думку, що покищо треба б ставити скромнішу програму, напр. радієвої та іншої пропаганди, застосованої тільки до західних українських земель. Чи вважаєш це допустимим з національного становища? Мені йде не так про записку-мемеріал засадничого значення, а радше про певну оферту³⁹ – пропозицію, що я могла б у цьому Комітеті робити, чим я могла би бути йому корисна. Чи маєш в цій справі якісь ідеї?

3. Ідея збірника «Як нові емігранти переживають Америку» – дуже добра. Це могла б бути цікава книжка і може видавець на неї знайшовся б. Шкода, що я не знала про це раніше, заки розмножила мої квестіонарі. Моя анкета, так як я її зладила, дасть матеріал до іншої проблеми: «Як живеться новим емігрантам в Америці». Але її легко б поширити ще і на це питання, яке Ти пропонуєш. На те, щоб з'ясувати, що нові емігранти думають про Америку, треба б їм задати певні конкретні запити. Напр[иклад]: Що думаете про американську політику супроти Советів? Що думаете про товариські стосунки американців? Про американську кухню? Назвіть три речі, які Вам в Америці особливо подобаються і три речі, які Вам дуже не подобаються, і т. ін. Побалакай про це з Джоен і напишіть мені, які на вашу думку запити треба б людям ставити.

4. Якби я рішилася таки робити щось з жінками, першорядне значення матиме назва організації. В Америці відновлюються всілякі

³⁸ Микола Шлемкевич (1894–1966 рр.) – філософ, публіцист, громадський і політичний діяч, дійсний член НТШ та УВАН.

³⁹ Пропозиція про укладення угоди з детальним зазначенням її умов.

старокраєві організації, які приймають старі свої назви (напр[иклад] в останньому часі «Червона Калина», «Учительська Громада» та ін.). Нам ускладнює справу те, що тутешня жіноча організація (з нашої ініціативи колись тут основана) має назву С. У. Америки⁴⁰ Як з цього вийти? Яку назву Ти пропонував би?

5. В жовтні ц. р. буде конвенція СУА⁴¹ (загальні збори). Прихильні мені люди звертають мені увагу, що на цій конвенції я повинна поширити між делегатками якусь летючку з поясненням мого відношення до СУА, згл. [загалом] до його проводу. Бо хитра Лотоцька⁴² вже тепер говорить своїм дурним бабам: СУА був би привітав Рудницьку, але вона «копнула» (так вона дослівно висловилась) весь СУА і 5000 його членів, бо не зложила після приїзду візити Лотоцькій! Рудницька – голова нашого Матірнього Товариства (себто, Лотоцька назвала мене ще головою свого Матірнього Товариства) і її обов'язком було прийти до СУА та подивитись, як він працює! Я воліла б, щоб летючка була від мене особисто, але з підписом всіх кол[ективних] членів Головного Відділу. Що Ти кажеш на це? Чи має це якийсь сенс?

Ще забула про деякі справи. Писав мені Кубійович, просив написати статтю до Енцикл[опедії]⁴³ на тему «Українська жінка в суспільному русі». Дуже широка тема, за матеріали дуже трудно, а реченець, визначений Кубійовичем, надзвичайно короткий. [...]

Твоя розмова з Гедройцем⁴⁴ дуже цікава, контакт цінний. А втім, коли все піде по нашій задумці (війна, розгром Советів), не Гедройці будуть рішати про поль[сько]-укр[аїнські] взаємини, а люди того типу, що рішали про польську національну політику у Версайській Польщі. І на це треба бути готовим. До речі, в Нью-Йорку живе Панейко⁴⁵, але я ніяк не можу розвідатися про його адресу. Борщак⁴⁶, певно, її має. Поспитай при нагоді і сердечно вітай від мене Борщака.

Сердечно Тебе цілую,
Мама

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 48, item 752

⁴⁰ Див. прим.41.

⁴¹ Союз українок Америки (СУА) – об'єднання організацій, створене в Нью-Йорку 1925 р. жінками українського походження.

⁴² Олена Лотоцька (1894–1975 рр.) – співзасновниця й голова (1931–1934, 1943–1965 рр.) СУА, співорганізаторка (1948 р.), заступниця голови, голова (1969–1972 рр.) Світової федерації українських жіночих організацій (СФУЖО).

⁴³ Див. прим.26.

⁴⁴ Єжи Гедройць (1906–2000 рр.) – польський публіцист, громадський діяч, засновник і головний редактор часопису «Культура» (Париж).

⁴⁵ Василь Панейко (1883–1956 рр.) – громадсько-політичний діяч, дипломат, публіцист, співробітник газети «Діло», державний секретар Західноукраїнської Народної Республіки. Після Другої світової війни емігрував до США, згодом переїхав у Венесуелу.

⁴⁶ Ілько Борщак (Ілля Баршак; 1892–1959 рр.) – історик, публіцист, громадський діяч, дійсний член НТШ.

№3

Женева, 6 жовтня, 1950

Дорога Мамусю,

Роблю собі великі докори, що так довго до Тебе не писав. Перш за все, прошу за те вибачення. Склалися на це різні причини, з одного боку критичний час, що його ми тут пережили, з одного боку велика занятість. Крім цього, відіграла певну ролю та обставина, що у Твоєму останньому листі був ряд моментів, що з ними мені тяжко було погодитися. А знову починати дискусію я не мав великої охоти, бо я боявся, що Ти не є в настрої для речевої дебати. [...]

Річ, яка мене найбільше вразила, це твоє ставлення до Америки. Очевидно, не йдеться про те, щоб Америкою безкритично захоплюватися. Ані діло навіть не в тому, що Америка Тобі не подобається; це є суб'єктивні враження, що їх людина змінити не може й мабуть кожний емігрант почуває себе зразу не конче приємно у новому й чужому оточенні. Але те, що мене на правду схвилювало, це Твої узагальнення (тут і далі підкреслення І.Лисяка-Рудницького – *Л.Б.*). «Американці» у Твоїх листах, у Твоїх очах некультурні, невиховані, простацькі, опролетаризовані, «подібні до большевиків» і т. д. Але на якому матеріалі Ти базуєш свої твердження?! Чейже в іншому місці листа Ти кажеш, що Ти тижнями не виходиш з дому... Висновок такий, що Ти буцімто навмисно хочеш бачити в Америці все найгірше, навіть не стараючися цей новий світ об'єктивно пізнати. Фактично, корінь усіх Твоїх опіній⁴⁷ тільки й виключно в почутті «чужості». («Навіть скринькі на листи інші».) Як я вище сказав: це почуття в першій фазі побуту є зовсім природне й мабуть неминуче. Але не вільно йому так нестримно віддаватися! Не вільно допускати, щоб ресентимент⁴⁸ диктував несправедливі та необґрунтовані узагальнення.

Ти собі очевидно добре пригадуєш, як ми обоє у Празі обурювалися та сміялися зі ставлення багатьох наших старих емігрантів до чеського оточення, це було ставлення злобного критиканства, сполученого із навмисною ігноранцією. Я боюся, що Ти нині попадаєш в відношення до американського світу в саме ж ту помилку. Коли приїду до ЗДА⁴⁹, покажу Тобі листи Пизюра⁵⁰. Його процес «акліматизації» проходить дійсно у дуже тяжких, невідрадних умовах, але який він стриманий у своїх опініях, як він спеціально підкреслює, що він не почуває себе у праві покище видавати про Америку якісь загальні осуди. Вважаю, що Твоя, так би мовити, «принципово негативістична»

⁴⁷ Думок, поглядів, розумінь.

⁴⁸ Обурення, озлоблення.

⁴⁹ З'єднані Держави Америки, Злучені Держави Америки, тобто США.

⁵⁰ Євген Пизюр (1917–1980 рр.) – історик, один із близьких друзів І.Лисяка-Рудницького. Навчався в університетах Відня, Мюнхена, Нью-Йорка (Колумбійський). Докторський ступінь із політичних наук здобув в Університеті Нотр-Дам (шт. Індіана). Із 1961 р. працював в Університеті Сент-Луїс (шт. Міссурі). Був головним редактором проекту Східноєвропейського дослідного інституту ім. В.Липинського з підготовки до публікації багатотомного видання творів і листування українського історика й політичного мислителя.

постава супроти Америки для тебе особисто, для Твоїх дальших кроків на новому ґрунті є шкідлива. Не хочу тут входити в мериторичну дискусію про американський світ, бо я його очевидно теж не знаю. Але один дуже простий, але дуже засадничий аргумент, аж дивно, що Ти сама собі цього не сказала: чейже мій Зайчик⁵¹ це «чиста» американка... Це саме стосується цілої родини й дому Бентонів. Ти їх знаєш краще за мене, але навіть із Твоїх листів не маю враження, що Ти там зустріла багато невихованості, некультурності, грубого матеріалізму, «збольшевизованої» духовости. А чейже дім Бентонів це єдиний шматок Америки, що Ти його досі пізнала. Ти про Бентонів говориш із симпатією і прихильністю, я знаю, що ти любиш Зайчика. Але як це погодити з Твоюю опінією про Америку?

Повертаючись до справи «іншости», чужости» Америки в порівнянні з Європою. Очевидно, кожна країна має свою власну індивідуальність. Але я мав тут за останній рік нагоду познайомитися з цілим рядом американців і американок. Знаходжу між ними чимало милих, культурних, добрих людей, що з ними я зовсім не почуваю себе особливо «чужий». Нам, українцям, своїм проблематичним європейством нема чого дуже пишатися. Європа дивилася і досі схильна дивитися на нашу країну радше як на частину євразійського Сходу, як на свою власну, інтегральну частину. І що дала нам, політичним емігрантам, Західня Європа? Нічого.

Америка нам відкриває свої ворота, вона нам навіть дає своє право громадянства. Якщо не помиляюся, Ти вже внесла свою аплікацію й за декілька років будеш американською громадянкою, як теж і я. Чи Ти думаєш, що це не накладає на нас ніяких зобов'язань? Від політики Америки в великій мірі залежатиме теж майбутнє України. Яким способом можемо старатися здобути якийсь голос в Америці, коли ми будемо від неї відвертатися, відгороджуватися ігнорацією й ресентиментами? Щодо мене, то я думаю, що коли дійсно добре знати якийсь нарід і країну, то тяжко його не любити. Я любив Німеччину, я любив Прагу й Чехію, я навіть за цих кілька літ полюбив негостинну Швайцарію, я є рішений навчатися пізнати й любити Америку й то навіть в більшій мірі, бо наш тамошній побут матиме менше провізоричний⁵² характер. Очевидно, такий підхід ні в якій мірі не виключає дози здорового критицизму супроти нового оточення. Якщо б ми навчилися почуватися «вдома» в американському світі (принайменше в тому ступні, як ми почували себе «вдома» в німецькому оточенні), тоді наше становище натуралізованих чужинців може нам навіть давати серйозні користі: ширшу скалю⁵³ досвіду й порівнянь, як її мають родовиті американці. А американське громадянство, оскільки я про це можу судити, зовсім не є ексклюзивістичне супроти чужих пришельців, як, наприклад, швайцарське... Але я віддаляюся від теми.

Друга точка, – що Ти відчуваєш себе така нещаслива, бо не маєш досі відповідального поля праці. Очевидно, теперішній стан речей «а ля льон» не може Тебе задовольняти. Але треба озброїтися в деяку терпеливість. Я глибоко

⁵¹ Тобто Джоан (Джоен) – дружина І.Лисяка-Рудницького.

⁵² Тимчасовий.

⁵³ Міру, масштаб.

переконалий, що по якомусь часі, – і може навіть значно скорішому, як Тобі нині здається, – Ти знову «станеш на ноги» і створиш собі варстат праці, і то не будь-якої праці, але такої, що відповідає Твоєму талантові та що Ти в ній будеш знову корисною для нашої спільноти. Найважливіше, щоб Твоє здоров'я було в порядку. [...] Щодо праці, то це справа зорієнтування в нових обставинах, справа часу. Абсолютно нема причин тратити рівновагу. В останніх одинадцяти несамоவி-тих роках доля не була до нас порівняльно неласкавою й не маємо права бути невдячні Провидінню. Дуже Тебе прошу, Дорога Мамусю, старайся дивитися на дійсність більше спокійно й погідно. Можливо, що Твоя теперішня депресія це – реакція на порушення останніх років. Це промине і речі налагодяться...

х х х

А тепер до піднятих Тобою конкретних питань; не знаю, наскільки вони ще актуальні, але спробую сказати тобі мою думку.

1). Статті чи брошура про пацифікацію. Так, безумовно варто це написати. І для історії, і навіть для Твого власного престижу. Евент.[уальна]⁵⁴ співпраця з поляками не може тут бути перешкодою. Бо, по-перше, ця співпраця ще дуже проблематична, по-друге, навіть коли б до цього прийшло, це зовсім не значить, що ми маємо мовчати про неприємні для поляків істини...

2). «Комітет Вільної Європи». Оскільки мені відомо, він старається співпрацювати з «офіційними» колами політичних емігрантів, а не з окремими людьми. Себто, коли б Тобі до нього вдалось намацати дорогу, то для використання цього, Ти мусіла б мати уповноваження від УНРади та діяти спільно з іншими нашими відповідальними політиками (Стахів, Шлемкевич, хтось із східняків). Справа окремих «галицьких» авдіцій⁵⁵ поставлена Тобою неправильно. [...] творити нині якусь «сепаратну» галицьку політичну акцію здається мені річчю не тільки безвиглядною, але навіть принципово недопускальною.

3). Жіночі справи. Тяжко мені тут Тобі щось «радити», бо це чейже Твоя, так би мовити, найрідніша ділянка. Але не здається мені, що Твоя тактика була й є щасливою. Один приклад: якщо Лотоцька Тебе відвідала, то Ти повинна була її ревізитувати⁵⁶, не зважаючи на всі оправдані жалі, що Ти до неї маєш. Бо чейже тут не йдеться про особу Лотоцької, але про організацію СВА. Своєю поведінкою Ти показуєш, що Ти ідентифікуєш СВА із ділами осіб з його проводу. Лотоцька може вдавати, що вона на Тебе обурена, а в дійсності вона Тобі може бути зобов'язаною, бо Ти їй дуже улегшуєш гру. Твоя позиція була б сильнішою, коли б Ти над певними фактами вміла просто перейти до порядку, вдаючи (до часу), що вони для тебе буцімто не існують, замість в ділові питання вносити атмосферу «порахунків». Хоч жіночий терен для тебе нині може здаватися «нудний», «нецікавий», але безумовно саме тут Ти маєш найбільші шанси «виплисти», коли б Ти до цього взялася з твоєю звичайною енергією й розмахом.

На нашому загальнополітичному терені існує нині велика «конкуренція» кандидатів на провідні пости; для закордоннополітичної акції великою

⁵⁴ Можлива, імовірна за певних умов, за відповідних обставин.

⁵⁵ Радіопередач.

⁵⁶ Навзаєм відвідати кого-небудь.

перешкодою є Твоє органічно-вороже наставлення до американського світу та фактичне незнання цього світу... Зате на жіночому секторі Ти й досі «безконкурентна». В цю область Ти таки вложила найбільшу частину праці Твого життя. Наші жінки скрізь Тебе знають. Я думаю, що саме в США завдання жіночої організації могли б бути особливо великі. [...] чи Ти не занадто скоро й легко махнула рукою на США, роблячи цим велику приємність Лотоцькій та Ко. Чи Ти не занадто взяла собі до серця «зраду» кількох групових кумошок, замість почувати до них належну холоднокровну погорду? Творити зовсім нову організацію – довгий і трудний шлях. Ти повинна рішитися на це, коли іншого виходу нема...

Вибач, якщо в цьому листі я Тебе чим-небудь вразив. Чекаю звіту про Твоє життя в останньому періоді, про Твої поїздки. Ти є в новій країні, де стільки може бути нового, цікавого, що Ти повинна мати більше матеріялу для листів, ніж я, що сиджу в Женеві, де Тобі все знайоме...

Цілую міцно, Твій
[Іван]

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 48, item 752

№4

Нью-Йорк, 30 травня 1954

Синочку!

Спасибі Тобі за листа, якого вичікувала з нетерпінням. Догадувалася, що зволікаєш з написанням, поки не з'ясується Твої справи. Вістка про відмову з Фордівської фундації дуже мене вразила. Може все ж таки прийде пропозиція з Сіті Коледж⁵⁷ або зі Студійного Центру Вільної Європи⁵⁸.

[...] журба за стан здоров'я відійшла на другий плян супроти дуже поважних турбот за хліб насущний. Стою в обличчі безробіття, а це загибель. Річ у тому, що фінансове становище УНРади катастрофальне. УКК⁵⁹ нічого їй не дає, прибутки з теренів зменшилися, за нові фінансові бази ніхто не подбав...

[...]

В найближчих днях буде засідання колегії «Книжкового проекту» (така ідіотська назва...), на якому будуть розглядати зголошені праці з ділянки мемуаристики. Як Тобі відомо, я зголосила обидві речі: «Зах[ідня] Україна під більшовиками» і працю про голод. Першу запропонувала НТШ, другу – УВАН-ові. Зробила все можливе, щоб запевнити собі позитивний вислід⁶⁰: тримаю контакт з Фединським, написала до Стоцького⁶¹ (ї отримала від

⁵⁷ Сіті-Коледж – головний коледж Міського університету Нью-Йорка, заснований у 1847 р.

⁵⁸ Радіостанція «Вільна Європа», розпочала мовлення 1950 р.

⁵⁹ Український конгресовий комітет Америки (УККА) – суспільно-політична організація українців у США, заснована в 1940 р. для координації громадського, політичного, культурного життя.

⁶⁰ Результат.

⁶¹ Роман Смаль-Стоцький (1893–1969 рр.) – мовознавець, політичний діяч, дипломат.

нього дуже милу відповідь), нагадала справу Ветухову⁶². Нібито всі запевняють, що підтримають мої пропозиції, але що то можна знати. Найбільше ще рахую на приречення Стоцького (така іронія долі!..), бо Фединський – м'який, як масло, а Ветухів – безхарактерний крутий. Не знаю, яка норма гонорарів в них прийнята, якими ратами⁶³ їх виплачують; погоджуюсь з радістю на які-небудь умовини, коби тільки запропонували мої праці. (До речі, чи Ти відвідав Стоцького, як мав намір це зробити? Думаю, що треба це зробити: він же голова НТШ і Твій старший «колеґа» по університету).

Американському комітетові передала на пробу кілька скриптів⁶⁴ радіопередач до жінок, але ще не маю відповіді, чи ці скрипти їм підходять. Терпака вислала до Мюнхена монтувати українську секцію і він мені тут бракує. Коли я була востаннє у містера Дрегера, тутешнього шефа радієвого відділення, він зараз при мені закликав одного із своїх співробітників і казав йому мої тексти перекласти на англійське. Цей співробітник, Дяковський чи Дякович, канадієць, мабуть руский, бо наших людей усіх знаємо, а про такого я не чула. Маю деякі сумніви, чи він вміє перекладати та чи лояльна людина. Якби можна підійти під смак і вимоги Американського Комітету щодо радієвих скриптів, то це була б ідеальна робота, ідеальний заробіток. Хоч написати такий скрипт – це не легка справа. І тема мусить бути відповідна, і жива форма безпосереднього звернення, і надзвичайна економіка вислову, бо скрипти мусять бути короткі. Мої пані, які я втягнула до співробітниць, цієї роботи робити не вміють. З великою витратою часу я справила, переробила їх тексти, і вони мене все ще не задовольняють. Якби ця робота пішла на ширшу скалю⁶⁵ і я сама не була в силі заспокоїти «запотребування», треба б притягти жінок, які вміють писати (Докія Гуменна, Галина Журба, Стругинська, Парфанович)⁶⁶. Але найвигідніше мені було б мати такого Курдидика⁶⁷, який писав би за моїми директивами, який не ображається, коли йому казати переробити статтю раз, другий, третій, та задовольнився би скромним заробітком.

[...] Завважуєш, що Ти хотів би знати, якими критеріями керується Форд при доборі стипендістів. Можна би цю проблему поставити ширше: які вальори⁶⁸ рішають про те, чи людина вміє пробити собі шлях в американське

Дипломатичний представник ЗУНР (1919 р.), пізніше радник посольства й посол УНР у Німеччині (1921–1923 рр.). Освіту здобував у Відні, Ляйпцигу, Мюнхені. Голова НТШ у США (від 1951 р.), президент Головної ради НТШ (від 1955 р.), діяч УККА.

⁶² Михайло Ветухів (1902–1959 рр.) – біолог, генетик, громадсько-політичний діяч. Ректор Харківського університету (1942–1943 рр.), міністр внутрішніх справ уряду УНР в екзилі (1945 р.). Один із засновників і президент УВАН в Америці (від 1950 р.), засновник та головний редактор журналу «Annals of Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the United States» (із 1951 р.).

⁶³ Рата – строк сплати боргу, а також частина боргу, виплачена в якийсь його відрізок.

⁶⁴ Сценаріїв.

⁶⁵ Див. прим. 53.

⁶⁶ Докія Гуменна (1904–1996 рр.), Галина Журба (Галина Домбровська; 1888–1979 рр.), Марія Стругинська (Марія Навроцька; 1897–1984 рр.), Софія-Наталія Парфанович (1898–1968 рр.) – українські письменниці, громадські діячки, котрі після Другої світової війни емігрували до США.

⁶⁷ Ярослав Курдидик (1907–1990 рр.) – журналіст, письменник, політичний і громадський діяч, дійсний член НТШ.

⁶⁸ Надзвичайні або особливі природні здібності людини.

життя? Маю на очах один приклад: Валю. Голос Америки, Комітет Східньої Європи, а тепер їй запропонували провадити лекторат української мови на Колумбії⁶⁹ (хоч тут є багато наших досвідчених педагогів-україністів). І всі ці успіхи ніби самі пхаються їй у руки. Не раз навмисне тягну її за язик на дискусію на цю чи іншу тему, але ніколи ще не чула від неї цікавого спостереження, взагалі жадної власної думки. Окрім того, що з неї мила жіночка, жадних вальорів, зокрема жадних інтелектуальних, вона не має. І власне така людина робить в Америці «карієру». Другий приклад: Ветухів.

Подати дефініцію, які треба мати вальори, щоб пробитися в Америці, я не беруся, але можу подати деякі негативні означення. До них належать, безумовно: вироблена європейська духовна формація і західньоукраїнство. Коли американці вважають Тебе за свою людину, тоді вибачать Тобі ці «гріхи», а може навіть врахують їх до прикмет. Тому я теж переконана, що скоріше чи пізніше Ти проб'єшся до одного з метрополітальних університетів. Зате щодо себе, утверджуюся щораз сильніше в переконанні, що місця в Америці знайти собі не можу, а тому мій приїзд до Америки вважаю великою помилкою і великою трагедією.

Молися, щоб мені бодай щось пощастило. І головне, молися, щоб я і в найважчій ситуації зберегла рівновагу духа, – ту рівновагу, яку я в Тебе так подивляла. [...]

Сердечно Вас обіймаю і цілую,
Мама

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 50, item 758

№5

[Нью-Йорк] 15 травня 1956

Дорогий сину,

Хоч Ти заповідаєш свій приїзд на найближчу неділю і буде нагода ширше про все побалакати, все ж хочу відповісти на Твого листа й повідомити Тебе про деякі справи, щоб Ти мав змогу обміркувати їх перед приїздом до Н[ью]-Й[орку].

В мене за останній час такі новини:

«Західня Україна»⁷⁰ таки має друкуватися, Стоцький прочитав машинописи й сказав «окей». НТШ ніби не має наміру перетракувати більше з УВАН-ом, себто просити в нього апробати⁷¹ чи зважати на його протести.

[...]

⁶⁹ Колумбійський університет.

⁷⁰ Книгу М.Рудницької «Західня Україна під большевиками» було надруковано в Нью-Йорку 1958 р. Науковим товариством імені Шевченка за участі УВАН і матеріальної підтримки Східноєвропейського фонду.

⁷¹ Схвалення, затвердження.

Друга річ: дістала листа від проф[есора] Зорґенфрея⁷² з Мюнхенського Інституту⁷³ з запитом, чи підтримую ще моє прохання про стипендію (праця про голод), бо я знаходжуся в числі тих кандидатів, які тепер є на черзі.

Третя річ: минулого тижня була я в «Свободі»⁷⁴, щоб передати статтю про Франка, і при всій цій нагоді мала розмову з Драґаном⁷⁵. Зробила йому дві альтернативні пропозиції і він з місця акцептував⁷⁶ обидві: йому потрібний кореспондент в Римі і, якби я туди переїхала, обіщю платити 50 доларів місячно, при чому запевнює, що платив би точно, пересилаючи гроші кожного І-го. (Стільки ж він платить Феденкові в Лондоні й Ортинському в Німеччині). Коли ж би я лишилася в Н[ью]-Й[орку], Драґан погоджується впровадити до «Свободи» Жіночу сторінку і за регулювання такої сторінки раз у місяць пропонує гонорар.

Все це речі невеликі, проте відкривають скромні можливості. В Римі я могла б бути майже самовистачальна (радіо плюс кореспонденції), в Н[ью]-Й[орку] заробити частично на свій прожиток. Вважаю, що 50 дол[арів] за редагування одної сторінки раз у місяць – це на наші умови добра зарплата і для мене просто ідеальний джаб⁷⁷. При тому заробіток постійний, Драґан застерігався, що впровадить Жіночу сторінку тільки під умовою, коли я не кину цієї роботи за якийсь час. [...]

Будучи у Вас, я Тобі сказала, що справу переїзду до Вас основно передумаю і тому просила Тебе в попередньому листі написати мені докладно, як мали би виглядати мої обов'язки у Вас. Ти неправильно мене зрозумів, що я «приймаю Твою концепцію». Я тільки беру її до уваги, як одну з можливостей, але рішення ще не прийняла. Б'юся безнастанно з думками, обмірковую всі про і контра, щоб і вам піти назустріч і для себе знайти якийсь вихід, не замикаючи собі раз на завжди можливості покерувати інакше моєю долею.

Мені здається, що Ти і Джоен зовсім не даєш собі з того справи, що мій переїзд до вас це був би дуже ризикований експеримент, який міг би покінчитися повною невдачею. Ви зовсім не враховуєте ні моїх фізично-нервових сил, ні моєї психологічної ситуації. Для людини мого віку, яка ніколи не займалася домашніми роботами і дітьми, перейняти на себе ці зобов'язання, хоч би тільки на кілька годин денно – це дуже тяжке завдання. Діти дуже томлять старших людей, – поспитай кого хочеш, кожен Тобі це підтвердить. Марта їздить до внука в п'ятницю ввечері, вертається в суботу вполудне,

⁷² Олексій Зорґенфрей (1895–1957 рр.) – педагог, випускник Петербурзького університету. Із 1954 р. – постійний співробітник Мюнхенського інституту з вивчення СРСР.

⁷³ Мюнхенський інститут з вивчення СРСР (1950–1972 рр.) – науково-дослідна радіознавча установа, об'єднувала вчених-емігрантів із СРСР, фінансувалася Американським комітетом для визволення від більшовизму.

⁷⁴ «Свобода» – заснована в 1893 р. одна з найвпливовіших і провідних українських газет на Заході. Видається у США.

⁷⁵ Антін Драґан (Андрій Луців; 1913–1986 рр.) – журналіст, громадський діяч. Співредактор (від 1946 р.), головний редактор (від 1955 р.) газети «Свобода».

⁷⁶ Затвердив.

⁷⁷ Англ. «job» – «робота».

і цих кілька годин з Робертом більше її мучать, ніж 5 днів праці в бюро. Шепаровичева⁷⁸ залишається з дітьми на 2–3 дні, коли Олька вряди-годи їде до Торонта на пластові наради. Каже, що за кожним разом є просто смертельно втомлена. А Марта і Шепаровичева куди «моровіші» за мене. Чи Ти береш до уваги мою хронічну безсонність і стани важкої депресії? Коли не сплю одну ніч, наступного дня я нездібна до нічого, а коли приходиться серія безсонних ночей, почуваюся насправду важко хвора. Взагалі, мої нерви дуже надшарпані, – тримаюся тільки специфічною гігієною свого життя. Повір мені, що спокій, самота, порядок в помешканні, мої звички мені не менш потрібні до життя, як їжа і повітря. Все, що вибиває мене з колії, викликає вже після кількох годин таку важку втому, подразнення, хаос в голові, розгубленість, що просто думок зібрати не можу. Або така справа, як лад і порядок в помешканні, – не тільки в моїй кімнаті, але в цілому помешканні, де живу. Ти і Джоен цього не розумієте, бо не прив'язуєте до цього ваги, просто не бачите свого оточення. Поспитай Євгена [Пизюра], чи може він скупчитися, чи то до праці, чи для відпочинку, коли в кімнатах усе розкинене, коли воно просто не дише гармонією і спокоєм. Я не говорю цього в формі закиду до тебе й Джоен, – вам з цим добре, але повір мені, що для мене це не є фанаберія⁷⁹, бо для мене лад у цілій хаті – необхідна умова, щоб могли спати, працювати і почуватися людиною. Я не раз думала про те, що педантрія⁸⁰ – це мабуть рід умовної аберації та що краще людям, які не звертають на це уваги. Але така я є, такою була від малої дитини і мене не зміниш.

Не береш теж до уваги моєї психологічної ситуації. Чи Ти подумав, що значить для людини, яка ціле життя була призвичаєна до матеріальної і особистої незалежності, з цього зрезигнувати?⁸¹ Я зовсім серйозно побоююся, що це могло б так сильно погіршити мої депресивні стани, що я більше надавалася б до дому божевільних, ніж до опіки над дітьми.

Пишеш, що моя «кімната була б холодна». Перебула я в Америці вже 6 літ – з них сезонів 2 – в Маунт Голи, 4 – в Н[ью]-Й[орку], але ще не бачила в Америці холодної кімнати. Коли приходять спеки, зокрема гаряча вогкість, ніде перед ними не втечеш. Тутешній клімат для мене вбивчий, і в гарячі дні я можу тільки лежати як колода, нездібна до руху.

Просиш мене «про допомогу і підтримку на обмежений час, поки не станеш професійно на ноги». Це мене дуже хапає за серце, також дуже мені жаль Джоен (вона була для мене останній раз дуже мила), і я з цілою душою хотіла б піти вам назустріч. Мені важко відмовляти дитині, яка в біді, – але чи під силу мені, чи не запізно для мене, могли вам допомогти? [...] Синочку, це ж 19 років, як Ти здав матуру⁸², 11 років після твого празького докторату, 5 років, як Ти приїхав до Америки... А мені 64 роки. Це знову не докори, а ствердження фактів.

⁷⁸ Олена Федак-Шепарович (1894–1982 рр.) – журналістка, громадська діячка, співзасновниця Союзу українок у Львові, співредакторка (1935–1939 рр.) видань «Жінка» та «Громадянка».

⁷⁹ Примха, дивацтво.

⁸⁰ Педантизм.

⁸¹ Відступити.

⁸² Іспит на атестат зрілості.

Не думай, що пишу це, затривожена та пригнічена пересторогами лікаря. Я завжди вважала наглу смерть від серцевого припадку найкращою смертю, а в даній ситуації це був би просто ідеальний вихід для нас усіх. З думкою про смерть я не розлучаюся віддавна, і тільки з одним не можу погодитися: з американськими цвинтарями. До речі, чи Ти їх коли бачив? Американські міста жахливі, але американські цвинтарі – це щось кошмарне, нелюдське, безсердечне, що я здригаюся, думаючи про таке «місце вічного спочинку».

Висновки такі: хочу зробити спробу і переїхати до вас на літо. Може спроба не вдасться і по кількох днях будете мусіли мене відіслати. Маю найкращу волю і бажання витривати. Буду дуже рада, якщо уможлиблю Джоен зробити педагогічний курс. І дуже хочу бути якийсь час з діточками, за якими постійно тужу. Особливо Петрусь такий мені близький. Як мене вхопило за серце, що він так любить порядок, – це він безумовно має по бабі.

Друге моє рішення: я не буду ліквідувати мого помешкання. Це ж одинокі цінності, яку я маю, матеріальна і крім цього для мене велика цінність моральна, одинокий мій «осяг» в Америці, і то неабиякий! Прекрасне, люксове помешкання, яке коштує мені менше, ніж коштувала б на «давнтавін»⁸³ нужденна кімната. Скільки труду треба було покласти, щоб довести його до того вигляду, в якому воно тепер знаходиться! Прибиття кожного цвяшка – це для мене велике фізичне зусилля. Меблі і все, що в помешканні, купувала за відносно невеликі гроші, але для мене це суми! Від раннього дитинства помешкання було для мене найважливішою з усіх земних цінностей. Коли б я втратила моє нью-йоркське помешкання, я спалила б за собою всі мости і раз назавжди була б прикована до вас, бо ж нема мови, щоб могли ще коли в житті прийти до власного помешкання. Ти сам пишеш, що я не повинна дивитися на переїзд до вас як на тривалий стан. Візьмим таку можливість, що Ти дістанеш постійну працю на доброму університеті на заході. Що тоді б було зі мною? Мала б тягатися за вами? Або що за короткий час виявиться, що неможливим є для мене, чи то з уваги на мої сили фізичні, чи з психологічних причин, – жити з вами. Де ж би я мала дітися, якби втратила помешкання?

Якщо я маю приїхати до вас на літо, то треба розв'язати такі питання: 1. Хто буде доглядати дітей в ранніх годинах, в той час, коли Ти не будеш на курсі в Н.[ью-] Й.[орку]? 2. Чи можете ви віддати мені умебльовану кімнату? 3. Я мусіла б діставати від Тебе якісь гроші на мої особисті видатки і на сплату моїх зобов'язань.

Як самозрозумілу передумову мого побуту у вас вважаю теж, що Ти весь час поза лекціями на курсі Російського інституту⁸⁴ будеш присвячувати виключно дисертації. Думаю, що Ти сам уже зрозумів, що мусиш відсунути всі інші справи – статті, доповіді, збірники для УВАН, навіть листування і контакти з людьми – поки не спекаєшся дисертації. [...]

Мама

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 50, item 760

⁸³ Англ. «downtown» (букв. «нижнє місто») – центральна частина північноамериканського міста, середмістя.

⁸⁴ Заснований при Колумбійському університеті в 1946 р. А.Гарріманом із метою поглибленого вивчення СРСР та підготовки фахівців з обґрунтування політики США у Східній Європі. Із 1982 р. – Інститут Гаррімана.

№6

Філадельфія, 21 березня 1963

Найдорожча Мамо,
[...]

Маю кілька добрих вісток про мої професійні справи. В Ля Саль⁸⁵ мені дали підвищення в ранзі: я став «асоційованим професором» (асошіет професор). Це означає досить поважну підвишку платні в наступному академічному році та більший професійний престиж, який, як думаю, більш відповідає моему вікові та стажеві. Від часу моєї поїздки до Чикаго я робив наполегливі заходи, щоб потрапити на програму наступної конференції Американського історичного товариства у грудні 1963. Це вимагало досить широкого листування та ряду «дипломатичних» посунень. Тепер справа в тій стадії, що я вже нічого більше не мушу робити, як тільки спокійно чекати на результат. Це прийде в травні, або червні. Очевидно, було б помилкою робити собі заздальєгідь надії, які можуть не сповнитися. Але на підставі приватних інформацій можу судити, що справа на дуже добрій дорозі. Інша справа, що коштувала чимало часу й енергії, це стаття для «Славік Рівю»⁸⁶. Основний текст я закінчив ще у грудні. Після цього ще доводилося писати відповіді на два коментарі. З цим виникли певні ускладнення. Один коментатор, Адамс, прислав свій матеріал своєчасно, його коментар був, на мій погляд, з наукового погляду досить слабкий, але зате характеристичний для того, як американські науковці нас бачать. В моїй репліці я прямо заатакував деякі американські пересуди щодо України, Росії й цілого Сходу Європи. Другим коментатором мав бути Ігор Шевченко⁸⁷, але він несподівано й не подаючи мотивів відмовився. Я з Ігорем прямо не контактувався. [...] Здогадуюся, що мотиви Шевченка могли бути наступні: зазнайомився з моєю статтею, він побачив, що він не є достатньо зорієнтований у проблематиці української історії ХІХ-го століття; можливо теж, що він рішив, що йому не варто себе публічно ідентифікувати як українець. На його місце редактор замовив коментар спільно у Пріцака⁸⁸ та Решетаря⁸⁹. Все це затягнуло справу. Я закінчив і відіслав мою репліку тільки минулого тижня. Отже, моя стаття таки піде, як передбачалося первісно, в червневому номері журналу. Тяжко судити про власну роботу, головню коли

⁸⁵ Ла-Салль – приватний католицький університет у Філадельфії, де викладав І.Лисяк-Рудницький.

⁸⁶ «Slavic Review» – науковий журнал, що почав виходити з 1961 р. за ініціативи Американської славистичної асоціації. Публікує дослідження зі східноєвропейської та євразійської проблематики.

⁸⁷ Ігор Шевченко (1922–2009 рр.) – історик, мовознавець, візантолог, славіст, професор Гарвардського університету.

⁸⁸ Омелян Пріцак (1919–2006 рр.) – історик, сходознавець. Професор Гамбурзького, Вашингтонського, Гарвардського, Київського університетів. Засновник і перший директор Українського наукового інституту Гарвардського університету.

⁸⁹ Іван (Джон) Решетар (1924–2015 рр.) – американський політолог, радянолог українського походження, член Української вільної академії наук, професор Університету Вашингтону (Сіетл).

ще нема до неї перспективи часу. Проте сподіваюся, що моя стаття, власне через свій «контроверсійний» характер, зверне увагу в наукових колах. Пишучи статтю, я весь час відчував, що виконую важливу й відповідальну громадську функцію: такої програмової статті про українську проблему у провідному американському науковому журналі досі не було.

Інша справа, що на моїй голові, це чергова Конференція істориків і дослідників суспільних наук, що відбудеться дня 15 червня. Генеральною темою конференції будуть питання історії української суспільної думки та політичних рухів XIX-го – початку XX-го століть. Думаю, що мені пощастило зліпити добру програму. Паралельно йдуть енергійні заходи над виданням «Історичного збірника», ч. I, що складатиметься, в першу чергу, з матеріалів минулорічної конференції. Маємо досить добру редакційну колегію, що її я є головою. Почесним головним редактором є Оглоблин⁹⁰. Крім цього, є окремих редактор першого номеру, що ним є Голубничий⁹¹. Він гарно вив'язується зі своїх завдань. Рівночасно з редакційною працею ведемо акцію збірки фондів.

Зате застрягла справа книги моїх статей. Я домовився був зі Шлемкевичем ще рік тому, але бачу, що з цієї муки мабуть не буде хліба. Шлемкевич сам не має грошей, щоб видати книжку на, приблизно, 300 сторінок. Він хотів би це робити до спілки з іншим видавцем, напр[иклад], з Книгоспілкою, але якось йому не виходить. Мені дуже залежить на тому, щоб видати моїх есеїв по історії української громадської думки. Коли б я бачив якісь інші можливості, я радо з них скористав би. Чи можеш мені щось порадити?

[...]

Я знаю, дорога Мамо, що Ти турбуєшся за мене. Але мені тяжко писати Тобі про мої сімейні справи. Пам'ятаєш, якою була Твоя реакція, коли я восени 1961 р. поінформував Тебе про труднощі? Ти відповіла мені інвективою проти Джоен і зголошенням претензій на дітей... Після цього в мене відпала охота ділитися з Тобою моїми болями. Моя мовчанка має іншу причину. Дозволь мені обмежитися до короткого натяку, бо не маю ані охоти, ані сили входити в деталі: генеза моїх труднощів звязана з ненормальними обставинами мого дитинства й юнацтва та моєю довголітньою залежністю від Тебе. Не хочу, щоб Ти мене зле зрозуміла: я дуже добре знаю, що Ти завжди бажала якнайкраще для мене і скільки я Тобі маю до завдячення. Проте виховання без батька, без братів і сестер, роля «маминого сина» не могла не залишити на мені своїх слідів. До ролі мужа й батька, голови родини я був дуже зле підготовлений. Потім прийшов час, коли я вперше віч-на-віч зустрівся з практичною життєвою відповідальністю. Маю на увазі Нью-Йорк, Медісон, перші роки в Філядельфії, коли я працював для ПТС⁹². Для емігранта це

⁹⁰ Олександр Оглоблин (1899–1992 рр.) – історик, професор Українського вільного університету у Празі (1946–1951 рр.), професор історії Гарвардського університету (1968–1970 рр.), президент УВАН у США.

⁹¹ Всеволод Голубничий (1928–1977 рр.) – економіст, історик, публіцист, політичний і громадський діяч української діаспори, доктор економіки, професор Гантер-Коледжу Міського університету Нью-Йорка (1962–1977 рр.).

⁹² Після переїзду до США І.Лисяк-Рудницький упродовж року працював автобусним інспектором у транспортній компанії.

були нормальні труднощі: кому з наших людей не прийшлося закоштувати фабрики, чи злиднів? В ті часи я ще підсвідомо був під сильним впливом сугестії⁹³, що виходила від Тебе. Не маю жалю до Тебе, бо знаю, що Ти сама була тоді душевно хвора. Але чи Ти здаєш собі справу з того, який ефект могли мати Твої постійні нарікання, теорії про Америку, врешті Твої конфлікти з Джоен? Чи це додавало мені відваги й витривалості, коли я їх найбільше потребував, чи навпаки? Дякувати Богу, я з часом це все переборов, здобув собі професію і скромну матеріальну незалежність, зачав ставити перші кроки як науковець. Я почував, що врешті знайшов – вперше в житті – твердий ґрунт під ногами. Я не здавав собі справи з того, що в міжчасі я внутрішньо скалчив і, якщо так можна виразитися, психічно «заразив» мою жінку... На цьому перериваю. Не знаю, що нам несе майбутнє.

Проте хочу сказати Тобі на закінчення кілька речей, що повинні бути для Тебе заспокійливі. Кажу це не на те, щоб Тебе «потішити», але тому, що це відповідає правді і я в цьому глибоко переконаний. Я багато натерпівся за останніх два роки, але я багато навчився. В першу чергу я переконався, що я багато сильніший, ніж я сам думав. Вірю в Божу ласку й опіку надо мною і тими, що мені дорогі. Тому прошу Тебе, щоб Ти надмірно не турбувалася. Також будь упевнена в тому, що я думаю про Тебе з ніжністю, вдячністю і синівською відданістю. Вибач, якщо я не пишу часто. Ти можеш мені багато допомогти: по-перше, Твоїми молитвами, по-друге, якщо Ти мені часто і правильно писатимеш, і то незалежно від того, чи Ти матимеш від мене негайні відповіді. Не знаю, чи я згадував Тобі, що я закінчив психотерапію ще в січні. Це було нервово зусилля й коштувало чимало грошей, але я дуже задоволений вислідами⁹⁴: я не тільки переборов депресію (що була результатом сімейної кризи), але також навчився себе краще розуміти. Це був цінний досвід. І ще одне: не знаю, в якій мірі Ти можеш контролювати власні почування (мені здається, що Твої відношення до людей часто надихані гнівом...), але Ти зробила б мене дуже щасливим, коли б Ти змогла здобутися в відношенні до Джоен на терпимість і доброзичливість, що їх я, до речі, давніше і в останніх часах знаходив у Бентонів.

Переходячи до чогось зовсім іншого. В останньому номері «Культури»⁹⁵ я з великою приємністю прочитав Твою знамениту полеміку з Вінценцом⁹⁶. У зв'язку з цим мені приходять деякі думки, що їх не хочу від Тебе скрити. Вважаю, що Ти робиш велику помилку, що Ти не опрацьовуєш Твоїх мемуарів, чи що Ти не спромоглася оформити статті про пацифікацію (що про неї я Тобі не раз нагадував), хоч знаходиш час на такі речі, як проєктовані статті про Ватиканський собор... У світовому масштабі собор є більшою подією, ніж різні епізоди нашої історії. Проте є більше людей, навіть серед нашої еміграції, що можуть писати про собор і що покликані до цього. Але є речі, що їх

⁹³ Див. прим.37.

⁹⁴ Див. прим.60.

⁹⁵ «Kultura» – польський суспільно-політичний і літературний часопис (1947–2000 рр.), який виходив у Парижі за редакцією Є.Гедройця.

⁹⁶ Станіслав Вінценц (Вінценз; 1888–1971 рр.) – польський письменник, есеїст, перекладач.

ніхто інший, тільки Ти, можеш зберегти для пам'яті майбутніх поколінь. Чи боротьба за свободу нашого народу, що в ній Ти приймала активну участь, це теж не один зі способів служіння Богові? Сьогодні Ти вже не є активним борцем і діячем, але Ти можеш служити Твоїм пером: вважаю, що одна з головних, якщо не головна причина української трагедії – це слабкість нашої колективної мислі й пам'яті. І ще одне: чи Ти пам'ятаєш, що Ти обіщувала продовжувати «Родинну хроніку Рудницьких»?

На цьому сьогодні кінчаю. Міцно Тебе обіймаю й цілую,

Твій [Іван]

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 51, item 775

№7

[Філадельфія] 5 лютого 1964

Кохана Мамо,

Вчора дістав я Твого листа від 4-го, який, отже, був у дорозі тільки два дні! Я й сам збирався до Тебе писати, щоб продовжувати нашу велику розмову. Багато в мене питань, що про них хочу з Тобою поговорити, від дрібних і поточних, до великих і засадничих. Всього не вичерпаю, але я хотів би посунути наш діалог крок вперед. Тому що не подаєш дати виїзду, пишу на стару мюнхенську адресу.

Зачинаю від дрібніших речей. Між моїми студентами маю українця Юрія (Джорджа) Шваб'юка. Недавно задзвонив до мене несподівано його батько. Показується, що він належить до людей, яким Ти допомогла витягнути родину з Чехословаччини. Після війни він опинився в Німеччині, а жінка, родом чешка, була з малими дітьми в Чехії. Дякуючи Твоїм заходам, вони змогли виїхати та з'єдналися з п. Шваб'юком, що перебував у Міттенвальді. Не знаю, чи Ти собі пригадуєш цей епізод з Твоєї женеvської діяльності. У всякому разі, мені було приємно чути, з якою вдячністю та з якими благословеннями висловлювався Шваб'юк про Тебе.

Чую з різних боків симпатичні відгуки про Твого «Дон Боска»⁹⁷. Тільки зверни увагу оо⁹⁸ салезіанам⁹⁹, щоб вони подбали про краще розповсюдження книжки. Чомусь її в тутешніх книгарнях взагалі не можна дістати. [...]

Тішуся, що я Тобі зробив приємність моїми скромними різдвяними дарунками. Якщо це не надто коштовне й якщо цим я Тобі не справлю надто багато клопоту, пришли мені нову німецьку книгу Бориса Левицького¹⁰⁰, присвячену

⁹⁷ Ідеться про книгу М.Рудницької «Дон Боско: Людина. Педагог. Святий», яку було видано в Римі 1963 р.

⁹⁸ Отцям.

⁹⁹ Салезіани (салезіанці дона Боска – Товариство св. Франциска Сальського) – чоловічий чернечий орден папського права, заснований 1859 р. в Турині (Італія).

¹⁰⁰ Борис Левицький (1915–1984 рр.) – публіцист, редактор, науковець, політичний діяч, член НТШ.

сучасним відносинам на Радянській Україні. Мушу подивитися між моїми записками й якщо знайду точний заголовок, подам при кінці листа.

Радію, що матимеш на ближчий час якесь мінімальне фінансове забезпечення. Всупереч Твоїй сугестії¹⁰¹, волю мій місячний внесок дальше посилати Тобі; мені було б тяжко ці гроші відкладати, ошаджувати, роби це сама. Але в першу чергу, дуже Тебе прошу, полагодь собі свої лікарські потреби...

Кожна поїздка по Нью-Йорку збуджує в мене ремінісценції про той час, коли ми там жили. Останнього разу я відчув це з особливою силою. Мені щеміло серце, коли я бачив старе, таке знайоме помешкання, 103-тю вулицю, шматок Бродвею між 103-ою та 96-ою вулицями... Ввечорі, щоб якось забити час, я пішов до кіна «Талія», і знову спогади, ремінісценції. Чи пригадуєш малу синагогу на 103-ій вулиці та цього смішного, товстого рабіна, чи кантора, що завжди стояв у її дверях та що з ним ми любили балакати? Отож за час моєї останньої відсутності в Нью-Йорку цю синагогу збурили¹⁰², це місце тепер відгороджене дощаним парканом, певне будуть ставити новий, модерний будинок. Мені чогось зробилося страшенне жаль цієї синагоги й я мало що не розплакався.

Заки перейти до дальших особистих справ, хочу поділитися з Тобою деякими сплетнями з області «церковної політики». Отож, бандерівці ширять нишком, але систематично, чутки, що митрополит Сліпий¹⁰³ має «переполоканий мозок» та що йому не можна довіряти, бо він ходить на більшовицькому паску. Що на це скажеш? Я собі справу пояснюю так: бандерівці, очевидно, хотіли використати Сліпого для різних своїх «шопою», так, як вони роками використовували наївного Бучка¹⁰⁴. Сліпий не дався на це взяти, – от і йому відплачують. Це може тільки збільшувати пошану до розуму та характеру цієї людини... Друга звістка така: проти ідеї українського католицького патріархату існує виразний спротив серед частини єпископату. Особливий противник цієї концепції – філядельфійський митрополит Амвросій Сенишин. Мотиви? При сучасному стані, єпископи нашої діаспори кожний безпосередньо підпорядкований Римові, а поза цим вони між собою рівні. Коли ж би був створений патріархат, то патріарх мав би певну юрисдикцію над єпископами українського католицького обряду. От проти цього бунтується глупа людська амбіція, яка не рахується з тим, що створення патріархату піднесло б авторитет і престиж цілої української церковної організації.

Запитуєш про справу польсько-української наукової конференції. Ти знаєш, що сама ідея стара, Гедройць носить її з нею від років. Восени я обмінявся з Гедройцем кількома листами: Г[едройць] просив мене про деякі інформації. При цій нагоді згадав я про давню ідею конференції. Г[едройць]

¹⁰¹ Див. прим.37.

¹⁰² Знесли.

¹⁰³ Йосиф Сліпий (1892–1984 рр.) – верховний архієпископ Української греко-католицької церкви, кардинал римо-католицької церкви, теолог, історик церкви. Заарештований радянськими органами держбезпеки, перебував в ув'язненні (1945–1962 рр.). У 1963 р. був звільнений і висланий за межі СРСР. Того ж року Ватикан визнав Йосифа Сліпого главою УГКЦ.

¹⁰⁴ Іван Бучко (1891–1974 рр.) – церковний і громадський діяч, архієпископ Української греко-католицької церкви, доктор богослов'я, доктор Українського вільного університету, почесний член НТШ, титулярний архієпископ леокадійський (1953 р.).

відповів, що він справою даліше зацікавлений, але не бачить людей, що могли б зайнятися її реалізацією.

На це я Гедройцеві відписав, приблизно, наступне. Уявляю собі, що конференція повинна мати характер не прилюдного збіговища, але замкненого семінара, з обмеженою кількістю учасників; ці учасники повинні бути не політичні «матадори», пов'язані з т. зв. «офіційними» еміграційними центрами та репрезентаціями, але незалежні науковці та публіцисти середнього й молодшого покоління; доповіді та дискусії конференції повинні згодом бути зафіксовані в окремій книзі; якщо є партнери з польського боку, я міг би зайнятися підготовкою української «залоги», але зазначую, що я не знаю, чи в мене будуть засоби на поїздку до Європи... Реакція Гедройця була майже ентузіастична: «так і тільки так можна забратися до цієї справи». [...]

Тепер коротко про мої пляни на ближчий час, себто на поточний семестр. Є в мене три більші статті в англійській мові, які проте ще вимагають деяких доповнень, поправок та стилістичного вигладження. Це «Українські відповіді на жидівське питання», «Україна між Сходом і Заходом» (Зальцбурзька доповідь) та «Карпатська Україна – народ у пошукуванні своєї особистости» (доповідь на конференції АГА¹⁰⁵). Хотів би я їх підготувати до друку. Крім цього маю деякі дрібніші речі на варстаті, м. ін. я хотів би відгукнутися на книжку Білинського¹⁰⁶, що в ній стільки місця відведено дискусії зо мною. Готую чергову, третю Конференцію істориків та дослідників суспільних наук, що буде присвячена питанням історії середньовічної України – Київської Русі. Розраховую на участь таких «світил», як Ігор Шевченко, Омелян Пріцак та Юрій Шевельов¹⁰⁷. Крім цього доведеться попрацювати над «Історичним збірником», ч. 1. Я сподівався, що редактор тому, що ним є В.Голубничий, дасть собі раду після підготовчої праці, що її я провів раніше. Але я побачив, що Голубничий застряг і мені самому доведеться інтенсивніше приложити рук. Ця справа дуже мені тяжить, бо я почуваю, що я взяв на себе цю відповідальність, що її не маю тепер права з себе скинути. Я хотів би дотягнути до видання першого тому, поки я ще перебуваю в цій околиці. Врешті заноситься на те, що «Пролог» – «Сучасність» може рішиться цього року випустити книгу моїх українських статей-есеїв. Ти знаєш, що про цю справу я переговорював з прологістами вже давніше, але нічого з цього не вийшло, бо у своїй видавничій діяльності вони минулого року поставили на чергу інші речі: антологію найновішої радянської поезії, книгу критичних нарисів Кошелівця про цю саму тему, збірник ваплітянських матеріалів під редакцією Ю.Луцького¹⁰⁸. Коли я востаннє говорив з Прокопом¹⁰⁹, він сказав мені, що тепер, мабуть,

¹⁰⁵ Американська історична асоціація (American Historical Association).

¹⁰⁶ Андрій Білинський (1916–1995 рр.) – правознавець, публіцист, доктор права, професор Українського вільного університету в Мюнхені.

¹⁰⁷ Юрій Шевельов (Шнайдер; 1908–2002 рр.) – славіст-мовознавець, історик української літератури, літературознавець, професор Гарвардського, Колумбійського університетів, президент УВАН (1959–1961, 1981–1986 рр.).

¹⁰⁸ Юрій Луцький (1919–2001 рр.) – літературознавець, славіст, видавець, перекладач, член Об'єднання українських письменників «Слово».

¹⁰⁹ Мирослав Прокоп (1913–2003 рр.) – політичний і громадський діяч, публіцист, член ОУН (Закордонних частин ОУН). Один з організаторів, заступник голови (1952–1974 рр.), голова

прийде на чергу моя книга. Коли знову буду в Нью-Йорку, маю привезти з собою відповідні матеріали, себто рукописи, чи вирізки моїх статей, і будемо говорити конкретно. На цій речі мені особливо залежить!

Дальші пляни: я вніс прохання про «стипендію Андрю Меллона» Пітсбурзького університету. Матиму відповідь б[лизько] 1 березня. Не знаю, які мої шанси. Коли б мені пощастило це дістати, це була б тільки однорічна провізорія¹¹⁰. Проте це мало б для мене першорядне значення: я нарешті написав би мою «Історію Закарпаття», яка мені вже кісткою в горлі сидить. З цього вийшла б наукова монографія в англійській мові (яка мені дуже потрібна, для дальшого професійного продвигання); попутно я розв'язав би собі проблему докторату на Колумбії¹¹¹; це старий борг, що мені теж дуже й дуже тяжить.

Друга, далекодистансова¹¹² можливість, наступна. Я дістав листа від Альбертського університету в Едмонтоні з запитом, чи я був би зацікавлений у тому, щоб піти до них на посаду професора східноєвропейської історії. Це ще не оферта¹¹³, але вступне «нашупування ґрунту». Я зібрав інформації про цю школу й вони зовсім позитивні. Це провінційний університет, типу подібного до американських стейтових¹¹⁴ університетів (скажімо, як Висконсинський університет, тільки на меншу скалю¹¹⁵). Мають солідну програму слов'янських і східноєвропейських студій, що розростаються. (В цьому університеті, до речі, працює відомий Тобі Славутич¹¹⁶, що його я, у противенстві до Івана Максимовича, розцінюю як гохштаплера¹¹⁷). Едмонтон, це, очевидно, «кінець світу» (подивися на мапі). Але сьогодні віддалі не відіграють ролі, коли є гроші. Канадійські університети мають довгі, понад чотиримісячні літні вакації. Крім цього Альбертський університет, як кажуть, багатий і щедро субсидує поїздки на наукові конференції, дослідчі відрядження та закуп і мікрофільмування книг. Дальші аргументи в користь Едмонтону: наявність чисельної та закоріненої української етнічної групи та характер Канади як молоді та малої (населенням) країни, де, мабуть, легше пробитися та здобути визнання, ніж в американському колосальному механізмі, який для нас спеціально трудний і несприятливий. Беручи все це до уваги, я дав на запит Альбертського університету засадничо позитивну відповідь. Тепер вони, певне, збирають про мене рекомендації. Що з цього вийде – не знаю, але справа виглядає досить надійно.

Тепер треба б говорити про родинні справи, але відкладаю це до іншої нагоди. Дякую Тобі за Твої завваги щодо дітей і буду вдячний за дальші

(1974–1981 рр.), член ради директорів (1981–1992 рр.) видавництва «Пролог», член редколегії, редактор журналу «Сучасність».

¹¹⁰ Тимчасовий стан справ.

¹¹¹ Колумбійський університет (Нью-Йорк).

¹¹² На перспективу.

¹¹³ Див. прим.39.

¹¹⁴ Від англ. «state» – «штат».

¹¹⁵ Див. прим.53.

¹¹⁶ Яр Славутич (Григорій Жученко; 1918–2001 рр.) – поет, перекладач, професор Альбертського університету, член Об'єднання українських письменників «Слово».

¹¹⁷ Вискочень; також хвалько, брехун, шахрай, ошуканець.

поради. Прощу Тебе тільки пам'ятати про одне: в усіх рішеннях мусить на першому місці стояти об'єктивний інтерес дітей, а не мої суб'єктивні бажання й почування. По-друге, я зобов'язаний до лояльності у відношенні до Джоен. Але про це ще буде час поговорити.

Знаю, дорога Мамо, як Ти любиш Рим. Тому Ти, певне, радієш переїздом до цього міста. Бажаю Тобі, щоб Твій римський побут був якнайпродуктивніший і найприємніший.

Обіймаю й цілую Тебе,
[Іван]

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 51, item 777

№8

Рим, 17 лютого 1964

Дорогий сину,

Поспішаю відповісти на Твого листа з 5 лютого. Отримала його вже тут, в Римі. [...] Виїхала я з Мюнхену в четвер 6 ц. м. нічним поїздом, а в п'ятницю під вечір приїхала до Риму. Останні дні перед виїздом були доволі прикрі. Пакування, валізки, дезорганізоване помешкання, нелад – дуже цього не люблю, бо воно нагадує і усвідомлює мені моє поневіряння по світу. [...] Коли виїхала з Мюнхену, над містом ішла снігова буря, тут же застала весну. З доручення митроп[олита] Сліпого один з отців салезіян підготував мені квартиру поблизу Ватикану, з якої я дуже задоволена. Маю дві невеликі кімнати, спальню і робітню. Коли сиджу за столом в робітні, бачу на голубому небі Мікель-Анджелову баню собору Св. Петра. Це одна з численних католицьких інституцій, міститься у великому модерному будинку. Весь стиль пансіону без порівняння вищий, ніж мого мюнхенського гайму¹¹⁸. Маю знаменитий харч, всі вигоди і комфорт, як в модерному готелі, а при тому спокій і самотність, мов у монастирі. [...] Якби не гнітила душу Твоя трагедія, журба за дітей та туга за вами, могла б я мати тут прекрасний побут.

Після приїзду була у митрополита¹¹⁹. Цей раз робив враження втомленої і стурбованої людини. Натякав, що має неприємності, але не казав які. Як Ти чув, що Папа зробив Сліпого «великим архієпископом» (німецькі газети писали [...]), і таким чином ніби зрівняв його з патріярхами. Кардиналом також має стати. Але ці відзначення стосується лише до його особи, а не підвищують становища української Церкви. [...]

Прізвище Шваб'юка я собі нагадала. Поверх 200 родин пощастило тоді видобути з Чехословаччини. Бучко, іратулюючи мені до появи «Дон Боска», написав, що «все, що я робила в житті, робила з ентузіазмом, а тому робила знаменито». До цього треба додати, що все, що я почала робити, мусіла

¹¹⁸ Житла, притулку.

¹¹⁹ У Йосифа Сліпого, про якого М.Рудницька напише книгу «Невидимі стигмати» (вийде друком 1971 р., місцем видання буде зазначено Рим і Мюнхен).

залишати, ліквідувати, мандрувати далі і наново починати. Якби я була мала спромогу сидіти все життя на одному місці і розбудувати одне, може був би залишився якийсь тривалий слід моєї праці. А так – доведеться з порожніми руками стати перед Суддею. Ціла надія в тому, що Він у Своему милосерді братиме до уваги наміри та «облегшуючі обставини». [...]

Едмонтон. Я не рада би Тобі приймати там посаду, навіть якби вона фінансово була корисна. Це не лише дуже далеко, але й страшна провінція. Чи пам'ятаєш – я їздила до Канади, коли Ви були у Вісконсин. Відвідала тоді всі головні осередки: Саскатун, Едмонтон, Вінніпег, Монреаль, Торонто. Торонто робить враження американського міста; Саскатун, Едмонтон, Вінніпег – малих галицьких міст. Люди в Едмонтоні заможні, але це жахливе дрібноміщанство. Думаю, що побут в Едмонтоні не вплинув би добре на Твоє самопочуття, ані на Твою працездатність. Тобі потрібний великий науковий осередок, культурна розвага, культурна атмосфера. Душевні рани можна лікувати у великому центрі або на безлюддю, але не в нудній провінційній дірі. Якби Ти переїхав до Едмонтона, Ти втратив би контакт з УВАНом, а праця в УВАН давала Тобі велике задоволення і поважну позицію в українському громадянстві. Втратив би Ти також контакт з американським науковим світом, на якому, як Ти мені завжди писав, Тобі залежить. Не думаю, що можна вважати Едмонтон за «відскочну», як кажуть поляки, себто за п'ятак, з якої Тобі легко буде перескочити згодом на добрий американський університет. Втратив би Ти також контакт з дітьми, не мав би змоги часто їх відвідувати, як і вони Тебе. Бібліотеки своєї і паперів до Едмонтона не повезеш. Коротко кажучи, в кожному відношенні вважаю Едмонтон за дуже некорисну розв'язку. Дуже Тобі раджу, не роби такого важливого кроку, як зміна місця праці та переїзд до іншої місцевості, поспіхом, бо направити помилкове рішення не було би легко. Я переконана, що трапиться Тобі щось кращого. Кілька років тому Ти згадував про можливість дістати працю у Вашингтоні. В Тебе є вже багато знайомих між американськими професорами, які могли б Тобі допомогти. Але вони не знають, що Ти хочеш змінити місце праці. Я конкретно не знаю, як це треба робити. Але, на мою думку, Едмонтон після довгих років успішної праці у Філадельфії – це не аванс¹²⁰, а крок узад. [...]

Сину, дорогий, як мене болить серце, коли думаю про Твою ситуацію та про дітей, того не вмію сказати. Але людині, яку так б'є доля, як б'є нас, не вільно розжалоблюватися, бо тоді вона пропаде. Треба віддати себе під Господню опіку, стиснути зуби та йти вперед. Поглянь на пані Кеннеді, як ця жінка себе тримає. Тобі не вільно зневірятися в Твоїх силах і Твоїй майбутності, бо маєш двоє прекрасних дітей, за долю яких несеш відповідальність. Ти можеш ще збудувати собі нове життя, знайти велике задоволення в праці і навіть знайти особисте щастя, хоч може сьогодні ця думка видається тобі абсурдом.

Будь здоров, Сину. Напиши мені про дітей

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 51, item 777

¹²⁰ Тут: успіх, перехід на вищий щабель.

№9

Філадельфія, 7 березня 1964

Найдорожча Мамо,

З переляком бачу, що знову минув місяць з того часу, як я Тобі востаннє писав. Я ще навіть не встиг Тебе привітати на новому місці, ані подякувати Тобі за Твого вичерпного листа від 17 лютого. [...]

Я дістав повідомлення з Пітсбурга: стипендії мені не признали. В мене є легке підозріння, що до цього результату могли причинитися місцеві брати-карпатороси, в яких є якісь звязки з університетом. З речевих причин жалю, що так воно сталося, але не можу сказати, щоб це мене дуже турбувало. Зовнішні успіхи та невдачі тепер мене внутрішньо мало торкають.

[...]

Мое листування з Едмонтоном не мало зобов'язуючого характеру, Сподіваюся, що в найближчому часі зроблять мені нормальну оферту¹²¹, або повідомлять, що на мою співпрацю не рефлексують. Якщо мені запропонують посаду, я є рішений її прийняти. Хочу Тобі подати мої аргументи та відповісти на висловлені Тобою застереження. Очевидно, я здаю собі справу з того, що в таких випадках не можна все обраховувати наперед на 100%. Вже на місці можуть згодом з'явитися різні негативи, що про їх існування мені може й не снитися. Але, з другого боку, не думай, що «я купую кота в мішку». Я зібрав інформації від людей, які знають тамошні відносини та обдумав проблему дуже докладно. Ти говориш так, буцімто тільки від моєї доброї волі залежало, щоб я дістав визначну посаду в Америці на доброму університеті та ще й в Нью-Йорку чи Вашингтоні. Я розглядався, розпитував, писав до різних людей, але єдине, що виглядає реальне – це мізерні посади в малих, провінційних коледжах на заході США, – справді, крок назад у порівнянні з Ля Саль. Не забувай, що в американському академічному світі дійсно існує тиха, але виразна, дискримінація проти українців, а знов мій власний науковий доробок та особиста позиція не є такі сильні, щоб це проломати, бодай не тепер, а я не можу чекати. В таких центрах, як Нью-Йорк і Вашингтон, ситуація особливо трудна, бо всі туди пхаються. Щоправда, в цих метрополіях, поруч кількох репрезентативних університетів, є ще чимало покутних шкіл, але вчити там (хоч і в них не завжди є вакансія!) – сумнівна приемність. Чи пам'ятаєш Олега Федішина?¹²² Він мав сильні «плечі», бо його активно, а не тільки номінально, як у моєму випадку, підтримував Мозлі¹²³. Федішин щось два роки вчив у католицькому «Ст. Джонз Юніверситеті» в Брукліні,

¹²¹ Див. прим.39.

¹²² Олег Федішин (1928–2006 рр.) – доктор історії та політології, професор політичних наук у коледжі Статен-Айленд (Нью-Йорк). Ступінь доктора й магістра здобув у Колумбійському університеті. Працював в інших університетах США, був президентом Товариства українських студентських організацій Америки, членом Товариства політичних наук, НТШ, редакційної колегії «National Migration Review», секретарем УВАН.

¹²³ Філіп Мозлі (1905–1972 рр.) – американський історик і політолог, радник Державного департаменту США, директор Східноєвропейського інституту при Колумбійському університеті, науковий керівник докторської дисертації І.Лисяка-Рудницького.

але мав прикрі умови. Минулої осені виїхав до Техасу¹²⁴ на прекрасно оплачувану посаду.

Ізольованість у малому місті? Не забувай, що весь Північноамериканський континент, за винятком Нью-Йорку, Вашингтону і ще двох – трьох центрів, це, по суті, одна велика провінція. Чи не був провінцією Медісон, – а все ж тамешні професори мають дуже корисні умови для наукової праці. Думаю, що я був би в Едмонтоні менше ізольований, ніж Євген [Пизюр] є тепер у Ст. Люїс¹²⁵.

Відірвання від УВАН? Обов'язки, що їх тепер виконую супроти УВАН, мені тяжать. Роблю це з певного почуття «обов'язку». Але маю сьогодні інший, може важливіший обов'язок: нарешті виправдати себе як працівник науки, дати вже не дрібні статті, рецензії тощо, але більші студії, книжкові публікації. А для цього потрібна відносна ізоляція.

Не знаю, чи я Тобі колись згадував про те, що деякі панове в УВАН робили мені виразні натяки, що хотіли б мене не в далекому майбутньому бачити президентом Академії. Ці ознаки людського довір'я мене не можуть не зворушувати, але водночас мені від цього робиться ніяково: я не маю права думати про таку репрезентативну позицію, коли я науковий недоносок.

Діти... Це найбільш болюча справа. Але на те, щоб могли бути корисним для моїх дітей, фінансово, а в майбутньому може знову й морально, я сам мушу стояти міцно на ногах, мати відповідну професійну позицію, впорядковану екзистенцію. Найсильніший аргумент, що промовляє за Едмонтоном, це те, що, на мою думку, я мав би там корисні умови для наукової праці та професійну позицію. Мій найбільший закид щодо Ля Саль, що тут я працюю здебільша не по своїй спеціальності: раз на два роки курс російської історії, а поза тим усякі загальні оглядові курси європейської історії.

Альбертський університет шукає професора для східноєвропейської історії: отже, вся викладацька праця була б у галузі моєї спеціальності. Це не є коледж, але університет, себто є семінари для кандидатів до магістерії й докторату. Існує міждепартаментальна програма слов'янських, східноєвропейських та советознавчих студій, що її, до речі, очолює українець Боцюрків¹²⁶. Викладів – дев'ять годин тижнево. Шкільний рік у Канаді коротший, ніж у США, вакації тривають майже п'ять місяців, що можна використати для подорожей і власної наукової праці. Альбертський університет досить щедро підтримує наукову працю своїх професорів. Напр[иклад], можна на кошт школи купувати спеціальні книжки та замовляти мікрофільми. Університет сплачує професорам два рази на рік поїздку на наукові конференції, це,

¹²⁴ Техасу.

¹²⁵ Сент-Луїс (шт. Міссурі).

¹²⁶ Богдан Боцюрків (1928–2006 рр.) – історик, один із засновників і співдиректор Канадського інституту українських студій (1979–1982 рр.), професор Альбертського (1959–1969 рр.), Карлтонського (1969–1992 рр.) університетів, директор-засновник Інституту радянських і східноєвропейських досліджень Карлтонського університету (1969–1972 рр.), член редколегії «Harvard Ukrainian Studies», «Slavic Review», член НТШ, президент Канадської асоціації славистів.

так би мовити, автоматичним порядком, без жадної претензії, чи ласки. Крім цього, існує фонд для всяких спеціальних наукових проєктів. До речі, мене поінформували, що коли б я з ними домовився, то школа оплатить мені кошти перевозу бібліотеки і паперів. Це щодо самої школи. [...]

На закінчення хочу згадати про одну справу, що дуже лежить мені на серці. Хочу Тобі про це написати, щоб уже ніколи більше у майбутньому до цього не повертатися. Нав'язую до гарного компліменту, що його Тобі зробив Бучко. Так, коли Ти бралася до якоїсь справи, Ти вмiла її здійснювати, доводити до кінця. Вважаю, що Ти повинна за всяку ціну завершити працю про голод. Переконай Сліпого, щоб уможливив Тобі це зробити, після того, як вив'яжешся з роботи, що її він Тобі тепер доручив. Тебе більше приваблює ідея книги про св. Франціска. Але подумай, яка велетенська література існує про Франціска Асизького. Твоя праця була б лептою, малим камінчиком до колосальної будівлі. А хто впи́мнеться¹²⁷ за наших мучеників, коли ми самі не вміємо пошановувати їхньої пам'яті, заклеїмити страшного злочину, що його виконано над нами?!

«Славiк Ревю»¹²⁸ публікує в найближчому часі книгу, що обійматиме ряд статей у постійному відділі «Дискусія»: до тому ввійде теж моя стаття про українську історію ХІХ стол., коментарі та моя відповідь. Одна велика американська енциклопедія, «Коллієр'с Енсіклопiдія»¹²⁹, замовила в мене для їхнього нового видання статтю про історію України.

Обнімаю Тебе, цілую Твої руки,
[Іван]

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 51, item 777

№10

Мюнхен, 6 вересня 1964

Дорогий Сину,

[...] Прости мене про дискрецію¹³⁰ у справі неприродних стосунків Джоен. Я навіть перед Тобою про це мовчала: вдавала ніби нічого не знаю, хоч віддавна догадувалася, в чому справа, а щонайменше від року зовсім ясно розуміла ситуацію. Розкрила перед Тобою карти щойно тепер, коли йдеться про дальшу долю дітей. Аналогічна буде моя тактика і в майбутньому. Коли добро дітей цього вимагало би, я не вагатимуся сказати те, що мені відомо, не тільки братам і приятелям, але навіть надати справі якнайширшого розгласу і довести її до відома всіх інстанцій, які могли б

¹²⁷ Згадає.

¹²⁸ Див. прим.86.

¹²⁹ «Енциклопедія Кольтєра» («Collier's Encyclopedia») – американська загальна енциклопедія, поряд із «Британікою» й «Американою» вважалася однією із трьох основних англomовних енциклопедій у світі.

¹³⁰ Вирішення якогось питання на власний розсуд.

охоронити дітей перед виховним впливом ненормальної матері. Себто моя дискреція залежить від того, як Ти далі покеруєш дітьми. Вірю, що Ти сам упорядкуєш справу дітей, чи то шляхом натиску на Джоен, чи шляхом розводного процесу.

Моя дискреція залежатиме від того, як виглядатиме відтепер релігійне і національне виховання дітей. Моє становище до цих проблем Тобі відоме і я з'ясувала його ще раз у попередньому листі. Цих справ відкладати не можна, навпаки, треба негайно почати переводити їх в діло, щоб надолужити занедбаня минулих літ. Діти є в такому віці, що можуть ще все наздогнати. Від початку шкільного року, себто негайно, Петрусь і Леся повинні ходити на науку католицьких правд віри і в неділю на Службу Божу. Школа українознавства, пластовий гурток, товариство українських однолітків, участь в українських імпрезах тощо – це необхідні засоби національного виховання.

Чи Ти дістав ще в Пальо Альто¹³¹ мого останнього листа, в якому я відіслала Тобі останній чек (виповнений рукою Джоен), бо не могла його зреалізувати? Якщо лист надійшов уже після Твого від'їзду, то Шпорлюк певне Тобі його перешле. Синочку, дозволю, що при цій нагоді скажу Тобі: мене завжди дуже боліло і ображало те, що «пенсія», яку я від тебе діставала, йшла зі «спільної каси», за апробатою¹³² Джоен. Навіть в найбільш гармонійному подружжю син має право давати мамі на утримання чи робити їй дарунки без відома і без дозволу жінки. Ти вмєєш бути дуже льюальний і тонкий в поведінці, але не зо мною. Крім цього, мені дуже неприємно діставати чек, з якого виходить, що Джоен далі завідуює Твоїми фінансами. Це, очевидно, Твоя приватна справа, але воно нагадує мені весь минулий період господарювання Твоїми заробітками, про що я воліла би забути. Короче кажучи, заощади мені на майбутнє такі малі, але дуже неприємні інциденти.

Мої просьби й вимоги фінансового характеру, що з ними я звернулася до Тебе, в листі з 31 м.м. [минулого місяця], виконаєш по Твоїй опінії¹³³. Не вважай їх за ультиматум. Це правда, що мені не стає на прожиток. Правда, що треба лікувати очі й купити окуляри. Правда, що необхідні будуть зубні протези. Але в Тебе є інші пильні і необхідні видатки, в першу чергу – одяг. Я зовсім хвора, коли думаю, як Ти одягнений. Я якось досі латала мій бюджет і обходилася без лікарів, то, Бог дасть, і тепер не пропаду.

В листі до Кедрина, якому я була винна відповідь, я згадала, що мої очі попсувалися, болять, не бачу, та що в мене нема грошей на окуляри. Кедрин негайно відгукнувся, мовляв, вони зафундуєть мені окуляри. Очевидно, я цього не прийму, але приємно мене це зворушило.

Рекомендую Тобі Кедрина як дорадника в справі одягу. Він розуміється на матеріалах, знає ціни, моду тощо. І напевне був би дуже гордий, якби Ти звернувся до нього в цій справі. [...]

Обнімаю тебе. Мама

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 51, item 777

¹³¹ Пало-Альто (шт. Каліфорнія).

¹³² Див. прим.71.

¹³³ Див. прим.47.

№11

Філядельфія, 20 вересня 1964

Кохана Мамо,

Післязавтра (вівторок) маю перший виклад у Ля Саль. Сьогодні поплудні мушу поїздом поїхати до Брін Мавр¹³⁴, де буде прийняття для професорів. Маю великі залеглисті¹³⁵ в моїх роботах, так що просто не знаю, за що насамперед взятися. Проте я рішив відкласти всі інші речі і написати до Тебе. Твої останні листи, що їх я одержав після повороту з Каліфорнії, дуже мене схвилювали й я не знаходжу внутрішнього спокою, поки Тобі не відповім. Маю враження, що лист, який Тобі пишу сьогодні, може найважливіший в усій нашій дотеперішній кореспонденції. Прошу Тебе, прочитай і передумай його дуже уважно.

Повернуся до Твого листа від 19 серпня, що його я одержав у Пальо Альто¹³⁶. Ти там пишеш м[іж] ін[шим] таке: «За samozрозумілі передумови нашої розмови вважаю такі речі. По-перше, все що я кажу, це лише поради й сутестіі¹³⁷, вислів моїх думок, а не натиск, чи намір накинути Тобі мою волю». Коли я прочитав ці слова, камінь упав мені з серця. Я повірив, що в наших відносинах починається нова ера, бо Ти врешті зрозуміла суть наших попередніх розходжень. Це почуття було в великій мірі причиною того, чому я повертався до Філядельфії бадьорий та в доброму настрої.

Але я скоро переконався, що моя радість була передчасна. Твоїм листом від 6 вересня Ти перекреслила вище процитовані слова. Ти не тільки відновила репертуар Твоїх вимог щодо дітей, але внесла ще один новий чинник, якого досі не було в наших дискусіях: прями погрози.

Дорога Мамо, Ти хіба знаєш мене дуже погано, якщо думаєш, що можна від мене добитися чого-небудь погрозами. В умовах шантажу дальшу мериторичну¹³⁸ дискусію вважаю за неможливу. Можливо, що це з Твого боку тільки «фасон де парле»¹³⁹. Але, в усякому випадку, нашу розмову щодо виховання дітей та про інші споріднені справи я зможу відновити тільки тоді, коли Ти відкличеш Твої погрози та запевниш мене у своїй лояльності та дискреції¹⁴⁰.

На цьому я міг би закінчити сьогоднішнього листа. Проте, заради того всього, що нас в'язало в минулому та може ще в'яже в сучасному, зроблю зусилля, щоб вияснити Тобі мій погляд на суть наших взаємин. Не йдеться тепер про поодинокі конкретні питання, щодо яких між нами виникли розходження. Я хочу говорити про засадничий порядок, про «конституцію» наших відносин.

Діло в тому, що Ти у практиці заперечувала ті « samozрозумілі тези », що про них пишеш у листі від 19 серпня. Ти не висловлювала поради, але таки – признай це щиро сама – робила на мене натиск. Ти раз-у-раз намагалася

¹³⁴ Приватний жіночий гуманітарний університет у м. Брін-Мар (шт. Пенсильванія).

¹³⁵ Заборгованості.

¹³⁶ Див. прим.131.

¹³⁷ Див. прим.37.

¹³⁸ Ту, що стосується суті, принципову.

¹³⁹ Фр. «façon de parler» – «манера висловлюватися, говорити».

¹⁴⁰ Див. прим.130.

накидувати мені Твою волю в речах, які належать до моєї компетенції, такі, як виховання дітей, мої відносини до моєї колишньої жінки. Я не сумніваюся в тому, що Ти завжди керувалася кращими намірами. Але не в цьому суть справи, лиш у тому, що Ти не вмєєш шанувати моїх прав та вважаєш себе покликаною керувати життям моїм і моїх дітей. А це є претензії, з якими я не можу погодитися. Очевидно, не існує ніякої проблеми там, де ми погоджуємося в поглядах на якусь конкретну справу. Але пробний камінь наших взаємин – це ті справи, де ми в наших поглядах розходимося. Чи пам'ятаєш думку Сократа, що добрий громадянин мусить повинуватися навіть несправедливим законам? Я дуже добре розумію, що Ти можеш мати на різні справи інший погляд, ніж я. Але я мушу настоювати на тому, що якщо йдеться про справи, що належать до моєї компетенції, міродайними мусять бути такі мої погляди. Я тут є «законодавцем». Але власне з цим Ти ніколи не могла погодитися й Ти в таких ситуаціях вдавалася до різних недопускальних засобів: морального тиску, творення «доконаних» фактів за моїми плечима, а тепер теж до погроз... Я себе мимоволі не раз питав: якою була б твоя реакція, коли Ти була в моїх роках, і коли хто-небудь, навіть з найближчих, напр[иклад], Твоя Мама або брати так встрявали у Твої особисті й інтимні справи й так пробували накидувати Тобі свою волю, як Ти тепер робиш зо мною? Чи Ти це толерувала б? Але ж бо суть справи в тому, що Ти внутрішньо досі не сприйняла думки, що я дозрілий мужчина та можу керувати моїми справами. Поки Ти не засвоїш собі цієї думки – наші відносини ніколи не стануть нормальними.

Найдороща Мамо, ми прийшли до роздоріжжя, до критичного пункту в історії наших взаємовідносин. Я знаю, що донедавна Ти мала одну теорію, якою Ти пояснювала собі все те, що в моїй поведінці, чи в моїх рішеннях, Тобі не подобалось: Ти все це клала на рахунок впливу Джоен. (Інша річ, що ця теорія не покривалася з фактами, але цього Ти не хотіла бачити). Тим часом тепер Ти мусітимеш собі дати справу, що маєш до діла не з уявними впливами Джоен, але таки зо мною, з моїми власними поглядами, настановами, рішеннями. Ти або мусітимеш перенести гнів, що його Ти скупчувала на Джоен, на мене (бо я «не слухаю» Тебе не тому, щоб буцімто приподобатися Джоен, але з моїх власних спонук), або Ти мусітимеш піддати ревізії цілу Твою досьогочасну поставу¹⁴¹. Про себе самого я теж можу сказати, що я прийшов до роздоріжжя. Мірка моєї терпеливості є повна, я ще внутрішньо виснажений від тієї великої кризи, яка за мною, я хочу спокою, щоб могти скупчитися на професійній та науковій праці. Якщо Ти цього мого прагнення не розумієш й не можеш респектувати¹⁴², якщо Ти за всяку ціну хочеш відігравати ролю диктатора надо мною – я є готовий припинити наше листування. Я знайшов сили, щоб зірвати з жінкою, яку я дуже любив, тож знайду теж силу, щоб зірвати з матір'ю, яка не вмєє шанувати моїх прав.

¹⁴¹ Позицію.

¹⁴² Поважати.

Ти є релігійна людина, тож Ти повинна зрозуміти те, що тепер Тобі хочу сказати. Всі великі релігійні системи вчать про необхідність жертви. Людина мусить вміти жертвувати не тільки матеріальними добрими, – це ще найлегше, – але своїми прагненнями та інстинктами. Може дивно, щоб син міг матері говорити про необхідність жертви. Але я маю право це говорити, бо я продовж років приносив у жертву інстинкт, який у чоловічині є найбільший. Я теж жертвую моїм гнівом і ресентиментом¹⁴³, почуттям кривди й образи... Ти в одному місці кажеш, що показався «джентельменом». Якщо це правда, то не думай, що це мені прийшлося легкою ціною. Кожного дня, день за днем, місяць за місяцем, рік за роком я просив Бога, щоб прийняв жертву, яку я приносив у моему серці...

Дорога Мамо, Твоєю найбільшою пристрастю був інстинкт влади. Тепер для Тебе прийшов час зробити жертву з цього інстинкту. Якщо Ти навчишся любити дітей і мене без того, щоб хотіти над нами панувати, порядкувати нашим життям, накидувати нам Твої погляди й настанови, – Ти скоро сама переконаєшся, що маєш у мені люблячого й відданого сина, а дітям залишиш дорогоцінний спогад про себе на все їхнє життя. Якщо ні, то можеш нам усім, з Тобою самою включно, завдати багато болю і кривди. Але не думай, що цим шляхом чого-небудь досягнеш у цих речах, що на них Тобі залежить, навпаки – Ти тільки спровокуєш тотальний розрив. І ще одне: не обманюй себе, що те, що Ти робиш, викликане, мовляв, Твоєю турботою за мене і за дітей. Або, щоб бути точнішим: до Твоїх суб'єктивно добрих намірів, що в них не сумніваюся, приєднується непереборний владний інстинкт, який псує все.

Мені дуже хотілося б, щоб Ти могла мене краще розуміти. Коли б Ти зуміла вдуматися в мої об'єктивні обставини (що про них Ти часто не маєш докладного уявлення) та мої мотиви (що їх Ти хронічно недоцінюєш), то Ти сама побачила б, що мої рішення часто слушні та раціональні. А навіть, коли б Ти не могла всіх їх одобрювати, Ти навчилася б їх толерувати та респектувати. Я хотів би могли ділитися з Тобою моїми думками й турботами, мати в Тобі порадицю та моральну підтримку, якої я потребую. Але якщо ціна, що її Ти вимагаєш за свою материнську ласку, має бути мій «послух», то я не є готовий цієї ціни заплатити, бо це суперечить моїй людській гідності та моїй моральній автономії, що її дозріла та відповідальна людина мусить боронити як найбільшу вартість. Я дуже хотів би, щоб наша розмова могла продовжуватися в іншій атмосфері та іншому тоні, ніж досі, але рішення лежить у Твоїх руках.

Сьогодні не залишається нічого більше до сказання.

Обіймаю Тебе й цілую Твої руки

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 51, item 777

¹⁴³ Див. прим.48.

№12

Вашингтон, 4 квітня 1970

Кохана Мамо,

Я повернувся з моєї подорожі рівно тиждень тому (в суботу 28.3), але досі не спромігся забратися до листа до Тебе. Треба було спішно полагодити кілька справ, зв'язаних зі школою. Крім цього, два дні був у мене Петрусик. Перепрошую, що чек за поточний місяць пересилаю з опізненням. Сподіваюся, що ця кількаденна затримка не справить Тобі клопоту.

Мою поїздку можна вважати за дуже успішну. В Едмонтоні я прочитав на університеті «меморіальну Шевченківську лекцію», що відбувається щорічно в місяці березні. В минулих роках доповідачами були такі знаменитості, як Шевельов, Решетар, Армстронг, Ігор Шевченко. Моя тема була: «Сучасна Україна в історичній перспективі». Я вже раз говорив на цю тему у грудні 1968 року на конференції університету Лойоли в Чикаго¹⁴⁴, присвяченій п'ятдесятиріччю революції. Лекція була відкрита для ширшої публіки. Мене слухали уважно, після доповіді відбулася жвава дискусія. Хочу продовж ближчих місяців опрацювати цю доповідь у формі статті та старатися примістити її у «Слявік Рів'ю»¹⁴⁵, або котромусь іншому провідному журналі.

Мені здається, що в англійській мові не було досі такої історично-політичної інтерпретації української проблеми. Крім цього, в мене було в Едмонтоні ще три інші виступи: доповідь для місцевого відділу НТШ, коротка промова під час ланчу в мою честь, влаштованого організацією українських бізнесменів та професіоналістів (вони уфундували щорічні Шевченківські лекції) та доповідь на форумі університетського міждепартаментального східноєвропейського семінара, де я говорив про Липинського.

В середу 25-го я відлетів з Едмонтона; мав пересідати двічі, в Вінніпегу та Чикаго, та під вечір прибути до Колумбусу, Огайо, де наступного дня зачиналася триденна конференція Американської асоціації слов'янознавства. Але моя подорож не була без пригод. Через страйк персоналу аеродромів я застряг на цілу добу на летовищі в Чикаго та добився до Колумбусу щойно ввечері у четвер, смертельно втомлений та втративши перший день конференції. На щастя, моя доповідь була щойно другого дня. Мій виступ був у рамках симпозіуму, присвяченого проблемі «Мова та національна тотожність у Східній Європі 19-го століття». Я говорив про Україну й моя доповідь була сприйнята дуже прихильно. Мав теж у Колумбусі ряд цікавих зустрічей і розмов, але про це годі розписуватися.

В Едмонтоні ми з Лесею¹⁴⁶ основно переговорили наші проблеми. Думаю, що ми зуміли знайти спільну мову та розвіяти деякі взаємні жалі. Наші

¹⁴⁴ Чиказький університет ім. І.Лойоли – приватний католицький заклад, відкритий у 1870 р. езуїтами.

¹⁴⁵ Див. прим.86.

¹⁴⁶ Олександра-Леся Черненко-Рудницька (1923–2014 рр.) – літературознавиця, літературна критикиня, авторка збірок поетичних творів, членкиня Канадської асоціації славистів, НТШ у Канаді, УВАН, Об'єднання українських письменників «Слово», дружина І.Лисяка-Рудницького в 1968–1984 рр.

розходження були вислідом¹⁴⁷ того, що ми себе одне одного ще достатньо не знали та що кожне з нас перебувало під тяжким нервовим тиском. Наш плян, що Леся приїде на літо до Вашингтону, щоб тут працювати над своєю магістерською тезою.

Хочу також Тебе поінформувати, що в Едмонтоні я мав інтерв'ю з головою історичного департаменту Альбертійського університету. Мене серйозно беруть до уваги як професора східноєвропейської та української історії. Діло в тому, що університет хоче започаткувати постійні курси української історії, що їх домагаються студенти українського походження. Не знаю, чи справа буде актуальна вже на черговий академічний рік. Якщо так – я дістав би оферту¹⁴⁸ у близькому часі.

Я переговорив з Петрусем справу його поїздки до Європи цього літа. Він рішений це зробити й я обіцяв йому, що дам йому \$100 на частинне покриття коштів подорожі.

Ти ще не дала мені відповіді на мої пропозиції щодо Твого переселення до Америки. Питання ускладнюється через те, що виринула можливість, що мені самому доведеться змінити місце побуту та праці. Проте також можливо, що я залишуся в Вашингтоні. У всякому випадку, прошу Тебе написати мені про Твої бажання в цій важливій справі.

Буду вчити один курс під час вакаційного семестру в американському університеті. Курс кінчається в перших днях серпня. Після цього сподіваюся виїхати на Міжнародний історичний конгрес до Москви. Грошей ще не маю, але їх мені обіцяли, навіть із двох різних джерел. У найближчих тижнях хочу зосередитися на цій справі.

В найближчу середу поїду до Нью-Йорку. В четвер говоритиму у «Пролозі» з Прокопом, Кравцевим¹⁴⁹ та Лебедем¹⁵⁰. Ця розмова повинна остаточно висвітлити питання, чи «Пролог» готовий публікувати мою книгу. Я домовився зі Стефою Нагірною¹⁵¹, що в п'ятницю зустрінуся з нею в домівці УВАН та разом упорядкуємо Твої папери. В суботу буду в Ньюарку, де відбудеться конференція Інституту Липинського¹⁵². При цій нагоді побачуся з Євгеном [Пизюром] та іншими приятелями.

Тебе буде цікавити вістка, що я дістав повідомлення про обрання мене дійсним членом УВАН. Справа була актуальна вже два роки тому, але тоді загальмувалася у зв'язку з «контрверсійною» заявою професорів!

Іко [Андрій] Білинський уже певно розповів Тобі про свою візиту в Вашингтоні.

¹⁴⁷ Див. прим.60.

¹⁴⁸ Див. прим.39.

¹⁴⁹ Богдан Кравців (1904–1975 рр.) – поет, літературознавець, перекладач, член ОУН. Емігрував до Німеччини (1939 р.), потім – до США (1949 р.). Був редактором різних видань (у тому числі журналу «Сучасність»), членом редколегії «Енциклопедії українознавства».

¹⁵⁰ Микола Лебедь (Лебідь; 1910–1998 рр.) – політичний діяч. Член Закардонних частин ОУН. Керівник науково-дослідницького центру «Пролог» (1952–1974 рр.), заступник голови (1982–1985), член ради директорів (від 1974 р.).

¹⁵¹ Стефанія Нагірна (Чабан; 1898–1993 рр.) – оперна співачка, педагогиня, громадська діячка. Брала участь в Українському жіночому союзі (Прага), у різний час друкувалася у журналі «Жінка» (редагувала М.Рудницька).

¹⁵² Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.Липинського (СЄДІІ) засновано в 1963 р. для збереження, дослідження та публікації архівних матеріалів, творчої спадщини історика й політичного мислителя.

Я підготував для нього зустріч з гуртом громадян, що пройшла успішно та дала привід для цікавої дискусії. Я подякував Ікові за опіку над Тобою.

На кінець одне прохання ділового порядку. Мені належить від Федерального податкового уряду¹⁵³ зворот частини доходного податку за 1967 рік: я повинен дістати від них біля \$200. Але для цього мені потрібно мати від Тебе заяву, скільки грошей Ти одержала від мене того року. Трохи згодом. Я знайшов у моїх паперах Твою записку, що стосується Твоїх доходів за 1966. Можливо, що податковий уряд цим задовольниться. Якщо ні, то Тобі ще раз про це напишу. Чекай чергового листа в цій справі.

Обіймаю й цілую Тебе

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 53, item 795

№13

[Вашингтон], 20 квітня 1970

Кохано Мамо,

Ти вже давно мені не писала. Чи Ти здорова? Твої мовчанки мене турбують і хвилюють.

Позаминулого тижня я їздив до Нью-Йорку. У «Пролозі» відбув довгу, кількогадинну розмову з Прокопом, Лебедем та Кравцевим у справі моєї книги. Удалося дійти до порозуміння щодо всіх спірних питань. Я обіцяв переддагувати деякі «контroversійні» місця в моїх статтях (ідеться, зокрема, про тезу дисконтинуїтету – брак тяглости – в українському історичному процесі, що її я поставив у статті «Роля України в новітній історії»). Зміни полягатимуть у тому, що я, не міняючи моєї основної думки, старатимуся її виложити так, щоб оминути непотрібних непорозумінь та злагіднити формуляцію. Я вважав, що такий компроміс для мене прийнятний. Стаття «В обороні інтелектуальної свободи» такі піде в «Сучасності», а згодом у книзі, після деяких переробок; я навіть радий цій затримці, бо хочу статтю дещо поширити та розбудувати. Складання книги зачнеється аж під осінь, бо на ближчий час друкарня ще зайнята іншими роботами. Видавництво «Прологу» готує тепер книгу есеїв Лавріненка¹⁵⁴.

Я домовився з Нагірною і ми перейшли Твої папери, що зберігалися в УВАНі. Пані Нагірна вишле Тобі матеріали, що стосуються публікації про історію українського жіночого руху, яку Ти колись плянувала.

Я передав УВАНові матеріали про Український допомоговий комітет у Швейцарії та обіжники Матірнього Союзу Українок. Пакет з Твоїми особистими документами та матеріали до збірника про Західню Україну я забрав собі. Рахунки та різні папери, які здавалися мені маловажні, я знищив.

¹⁵³ Податкова служба у США.

¹⁵⁴ Юрій Лавріненко (1905–1987 рр.) – літературознавець, публіцист, літературний критик, редактор, автор видання «Розстріляне відродження: Антологія 1917–1933: Поезія – проза – драма – есей» (Париж, 1959 р.).

Але признаюся, я не маю серця знищити Твоє листування. Я його не переглядав, для чого навіть не було часу, але я прошу Твого дозволу його зберегти.

В Нью-Йорку я бачився з Петрусем. Ми провели разом один гарний і щасливий вечір.

В суботу II.IV була в Ньюарку конференція Інституту ім. Липинського. Бачився з Євгеном [Пизюром], Рудком¹⁵⁵ та іншими приятелями. Я зобов'язався в рамках видавничого проекту інституту зредагувати том листів Назарука до Липинського.

Останньої суботи й неділі була в мене Бетсі¹⁵⁶. Ми ходили разом оглядати розцвітлі черешні над Потомаком, поблизу пам'ятника Джеферсонові: це щорічна атракція Вашингтону, що стягає хмару туристів.

Як знаєш, Петрусь це літо проведе з Тобою в Мюнхені. Мені прийшло на думку, що він міг би в Мюнхені ходити на літні курси УВУ¹⁵⁷. Це дало б йому нагоду поглибити україністичні знання та перебувати у гурті української молоді. Довідайся, скільки це коштувало б.

Досі я не маю ніякої вістки від Альбертійського університету. Чекаю її з нетерпеливістю, бо від цього багато залежитиме в моєму житті.

Тепер одне прохання ділового порядку. Мені належить від податково-го уряду¹⁵⁸ зворот грошей, що їх я переплатив як доходний податок за 1967 рік. Я повинен дістати від них біля \$250.00. Але для цього мені треба мати від Тебе довідку про Твої прибутки у тому році. За моїми підрахунками, я Тобі вислав у 1967 році суму \$880.00. Мені потрібна Твоя заява, скільки в тому році виносила Твоя емеритура¹⁵⁹ та евентуальні¹⁶⁰ заробітки. Пришли це мені, будь ласка, якнайскорше.

Напиши мені про себе та про новини з мюнхенського терену.

Цілую Тебе

Ibid., ACC №84-155, Rudnysky I.L., box 53, item 795

№14

Мюнхен, 12 травня [19]70

Сину, Твої листи від 4 і 20 квітня цілком мене приголомшили. Я ніяк не можу збагнути мотивів Твоїх постанов, ні логіки Твоєї поведінки.

Навіщо Ти побивався за стабілізацію на посаді в американському університеті і довгі місяці важко переживав цілу «аферу», коли Ти готовий кинути свою трудом добуту постійну посаду для ... Едмонтону? Навіщо Ти втягав до

¹⁵⁵ Василь Рудко (1910–1995 рр.) – філософ, публіцист, політичний діяч, редактор журналу «Листи до приятелів» (1966–1967 рр.), голова філософської секції УВАН, член Об'єднання українських письменників «Слово», Східноєвропейського дослідного інституту ім. В.Липинського.

¹⁵⁶ Бетсі-Леся – донька І.Лисяка-Рудницького.

¹⁵⁷ Український вільний університет.

¹⁵⁸ Див. прим.153.

¹⁵⁹ Див. прим.33.

¹⁶⁰ Див. прим.54.

акції студентів? Ще недавно Ти писав мені, що приязнь тих молодих людей, що так мужньо подали Тобі руку допомоги й постояли в Твоїй обороні, Тобі дуже цінна. Що ж вони тепер скажуть? Що подумають про Тебе Твої американські колеги, які активно ангажувалися в Твоїй справі?

Чи це є поведінка джентльмена?

На основі Твоїх листів я була переконана, що Ти любиш Вашингтон та Твоею посадою Ти дуже задоволений. А тепер, без жодної аргументації, пишеш, що «чекаєш з нетерпінням вістки від Альбертійського університету». Яка послідовність у Твоїх думках і почуваннях?

Я залишаю на боці всі аспекти заміни Вашингтону на Едмонтон і зупинюся тільки на одному. Переїхати на постійне до Едмонтону – це значить відбитися від дітей. Скільки разів Ти запевнював мене в листах, що часті зустрічі з дітьми – найбільша радість і потіха для Тебе. А тепер Ти ні словечком не згадуєш про цей найболючіший пункт переселення до Едмонтону. Він для Тебе попросту не існує. Як же вірити Твоїм словам? Як вірити стійкості Твоїх почувань? На чому можна будувати у взаємовідносинах з Тобою, коли навіть Твоя любов до дітей змінюється залежно від настроїв?

Насувається ще питання, як сприймуть діти розлуку з Тобою. Вони ж до Тебе дуже прив'язані, горнутья до Тебе. Проблема Твого переїзду з Америки до Канади, з Вашингтону до Едмонтону – це не тільки Твоя справа, але й справа Твоїх дітей. Але Ти в Твоїх рішеннях керуєшся виключно тільки егоїстичними мотивами, дарма що ці рішення зачіпають також долю інших істот, в даному випадку Твоїх дітей. Пригадай собі наші львівські часи й уяви, що Ти є в аналогічній ситуації. Що Ти був би сказав, якби я була тоді рішила виїхати зі Львова за кордон і поставила Тебе перед фактом завершеним? Яка була би Твоя реакція? Чи ти маєш право знехтувати почування Твоїх дітей?

Отже, Твій переїзд до Едмонтону – це не тільки нелояльність супроти студентів і колеґ, але й акт фелонії¹⁶¹ супроти власних дітей.

Те, що Леся почала студіювати славістику, виглядає на фарс. Ні, не на фарс, а на трагіфарс, бо ж у вас четверо дітей у віці університетських студій! Коли Ти одружився, Ти писав мені, що Леся є бібліотекарка та що вона дістане посаду в Конгресовій бібліотеці. Що це все значить? Чи Ти сам став жертвою обману, чи мене обманював? Коли Ти досі не міг домогтися у жінки, щоб вона взялася до заробітної праці, то і в майбутньому цього не досягнеш. Вона, мабуть, приємна жінка, але не товариш у важкій життєвій боротьбі. Ти не мав морального права одружуватися з жінкою, яка не має жодної професії, яка не уміє і, мабуть, не любить працювати. Ти не мав права брати на свою спину нові тягарі, бо й без них задихуєшся і не є спроможний виконувати свої обов'язки супроти дітей. Чи Ти не бачиш, який мізерний і тендітний є Петрусик? Виглядає на фотознімках немов 15-річний хлопчина. Чи Ти не бачиш, як одягнена Твоя донечка? (А через один рік і вона повинна вступити до високої школи).

Ти одружився з жінкою, яку Ти знав дослівно один тиждень, не вияснивши перед подружжям, які в неї кваліфікації, що вона уміє, скільки може

¹⁶¹ Фелонія (англ. «felony») – злочин.

заробити, як виглядатиме ваш родинний бюджет. Чи так робить серйозна людина?

Ні, Сину, в цілій Твоїй поведінці я не бачу ні розуму, ні характеру, ні серця.

Я воліла би виелімінувати¹⁶² з цієї дискусії мою особу. Хочу Тебе лише спитати, чи Ти мав право робити мені пропозицію переїхати до Америки, поки Ти не знав, що дефінітивно¹⁶³ залишаєшся у Вашингтоні? Я вважала Твою пропозицію за непередуману, з фінансового боку за нереальну, але я раділа, що Ти хочеш мати мене близько себе. В Твоїх листах Ти став до мене дещо уважніший і тепліший. Дурне мамине серце було готове все вибачити, все забути... Твої два останні листи радикально мене вилікували. Сину! Мені 78 років. Скільки років Ти не був у мене? Очевидно, нема на це грошей. Але на подорожі з Едмонтону до Вашингтону є гроші? І на двомісячні вакації у Тебе вже третій рік підряд є гроші? Ненавиджу неробства, ніколи не мала пошани до нероб. Не маю совісти писати Тобі, що мені потрібний окуліст, потрібний дантист, потрібне лікування, бо ж знаю, як Тобі тяжко зв'язати кінці. Коли я двічі в тиждень іду до крамниці купити харчові продукти (в сусідстві мого помешкання такої крамниці нема), то вертаюся з тяжкими торбами пішки, щоб не платити трамваю, бо і на трамвай не стає.

Ще хочу сказати кілька слів про Твої переговори з «Прологом». Мене страшенно дивує, що Ти не вважав нижче Твоєї чести переговорювати з таким кретином, як Кравців. Отже, Лебідь і Прокоп прикликали собі на поміч ще й Кравцева, і Ти дав на це згоду? І поступався їм крок за кроком, навіть у стилізації поодиноких фраз. Саме те, що Ти мав би сказати найцінніше, як історіософ і політичний мислитель, саме те, що в жахливих еміграційних відносинах найбільш на потребу, вийде бліде або спотворене. Подібно як Твоя стаття про націоналізм в Енциклопедії¹⁶⁴.

Гірко Тобі це читати, але мені ще більш гірко все це писати. Твої два останні листи страшенно мене побили, фізично й морально. Відтепер проголошую мою цілковиту незацікавленість Твоїми дальшими вчинками. І Твоє відношення до дітей, і Твоє подружжя, і Твої професійні справи, і Твоя творчість – усе це Твоя відповідальність, Твоя доля, Твоє життя. Не буду в них більше встрявати.

М.

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 53, item 795

¹⁶² Виключити.

¹⁶³ Вирішено, визначено.

¹⁶⁴ Див.: Енциклопедія українознавства: Словникова частина. – Т.5: Місто – «Перемшлянинь». – Париж; Нью-Йорк, 1966. – С.1723–1728.

№15

Вашингтон, 15 червня 1970

Дорога Мамо,

Хочу поінформувати Тебе про кілька справ та відповісти на питання, порушені в Твоєму останньому і передостанньому листах.

[...]

Кілька слів стосовно моїх переговорів з «Прологом». Ти дуже добре знаєш – або повинна знати – що в суспільному житті певні компроміси необхідні: людина не може чекати того, щоб усе робилося тільки, до найменших подробиць, згідно з її волею; вона мусить рахуватися теж з волею, бажанням, навіть «психологічними» комплексами своїх партнерів. Очевидно, для чесної людини компроміси можливі тільки до якоїсь границі, але не для кожної людини ця границя, до якої вона готова поступитися, проведена однаково. Мені здається, що я вмю бути й я є безкомпромісний у справах принципіальних, але я не маю такого честолюбства, яке мені забороняло б усяку уступку у речах другорядних. Моя книга «Між історією і політикою» матиме б[лизько] 400 сторінок. Стилистичні зміни, що їх я погодився зробити на прохання видавців, обіймають не більше дві – три сторінки. При цьому, підкреслюю, ці зміни справді тільки стилістичні, себто вони не міняють моєї думки, моєї концепції, але згладжують кілька «гострих кутів».

Я насправду не думав, що такий дрібний компроміс був незгідний з моєю гідністю та моїми переконаннями. Щодо статті «В обороні інтелектуальної свободи», то вона дійсно коштувала мене непропорційно багато праці. Але її остання версія мене самого не зовсім вдовольняла. Тому я вважав за доцільне не друкувати її в чікагському «Українському житті», але радше трохи зачекати й ще раз основне переробити. Саме тепер над нею працюю. Сподіваюся, що стаття таки буде надрукована в «Сучасності», на чому мені залежить, та ввійде до збірника.

Ще одне завваження, щоб закінчити з цією справою. Кравців мені ані брат, ані сват, він не належить до моїх громадських і особистих приятелів, але бігме не знаю, чому Ти рішила, що він «кретин». Може Ти пам'ятаєш його таким, яким Ти його знала у Львові, задикуватим молодим націоналістичним півником? Можу тебе запевнити, що сучасний Кравців культурна, розумна, відповідальна людина. Я чув його наукові доповіді, що стояли на належному рівні, та знаю про великий внесок, що його він постійно дає в редагування «Енциклопедії українознавства».

Мене не раз, Мамо, вражало Твоє надзвичайно нетерпиме й просто несправедливе відношення до людей, які чим-небудь Тобі не сподобалися.

Перехожу до своїх планів на поточне літо. Ти знаєш, що я вибрався на Міжнародний історичний конгрес у Москві. Мені пощастило дістати потрібні кошти. Моя маршрута виглядає так: тиждень у Москві на конгресі, тиждень у Києві. Чотири дні у Львові, врешті кілька днів у Мюнхені. Все розраховане від половини серпня до половини вересня, з тим, щоб бути у Вашингтоні на початок семестру. В наступному листі я зможу Тобі дати дні мого побуту в Мюнхені.

Щодо планів на наступний рік: щойно у другій половині травня відізвався Едмонтон. Історичний відділ запросив мене як гостинного професора на академічний рік 1970–71. Я відповів, що запрошення не можу прийняти, бо воно прийшло так пізно, що моїм виїздом я справив би клопіт американському університетові. Тоді через день Еванс (голова історичного відділу Альбертійського університету) зателефонував удруге та запропонував мені гостинну професуру на один, весняний семестр. Переговоривши з моїм місцевим начальством, я цю пропозицію прийняв. Виїду до Едмонтону зараз після Нового року й залишуся до травня. Заберу з собою тільки найнеобхідніші речі, а свої меблі й бібліотеку дам на склад у Вашингтоні. Думаю, що така розв'язка корисна з різних міркувань: матиму запевний поворот до Вашингтону й запрошення на гостинну професуру до іншого університету скріпить мій престиж в американському ун-ті, рівночасно зможу пригланутися до обставин в Едмонтоні та перевірити мої відносини з Лесею.

До речі, в Едмонтоні я читатиму курс української історії, а також курс східноєвропейської історії.

Не хочу скрити від Тебе, що прикро вразив мене тон Твого останнього листа. Ти маеш право думати, що я роблю помилку, але чи це дає Тобі підстави обсипувати мене докорами й обвинуваченнями? Чейже йдеться в першу чергу таки про мое власне життя, професійне й особисте, яким я можу й мушу керувати згідно з моїм власним розумінням справ. Щодо моїх обов'язків супроти дітей й Тебе, то можу Тебе тільки запевнити, що я їх вповні свідомий та що приймаю їх до уваги при всіх моїх рішеннях. Коли б я, наприклад, дістав нову посаду, де я заробляв би наполовину більше, ніж тепер, то я був би спроможний Тобі більше допомагати, ніж досі.

Я можу інколи зробити в житті помилку, як і кожна інша людина. Але мені здається, що я дав досить доказів, що я вмів давати собі в житті раду та що рішення, що я їх приймав, були відповідальні. Дозволю собі пригадати Тобі ті справи, які в минулому були причиною розходжень між нами: Твоя пресія¹⁶⁵ на мене у справі релігійного виховання Петруся, а потім Твої настоювання, щоб я процесувався¹⁶⁶ з Джоен за право легальної опіки над дітьми, за дім на Черч Лейн, Твої сутестії¹⁶⁷, що Петрусеві потрібна «європейська гімназія». Я в цих речах дотримувався інших поглядів, ніж Ти, і Ти мала за це до мене великий жаль. Але поглянувши на справи спокійним, ретроспективним поглядом, скажи тепер сама: чи досвід не виправдав правильності моїх тодішніх рішень? Від себе я хотів би висловити одне бажання чи прохання: коли я опиняюся в трудних життєвих ситуаціях, коли стою в обличчі важких рішень, я був би Тобі вдячний, коли б Ти була більш стриманою з тим, щоб мене засуджувати, але радше намагалася вдуматися в мое становище. Твоя порада й моральна підтримка мені повсякчасне потрібні.

Ти знаєш, що я не маю звичаю бігти до Мама зі скаргою на жінку. Тому прошу Тебе, залиш Лесею у спокою. Я Тобі був натякнув, що між Лесею та

¹⁶⁵ Тиск.

¹⁶⁶ Судився.

¹⁶⁷ Див. прим.37.

мною виникли труднощі, але я не маю бажання входити в деталі. Твої уявлення про справу базуються в великій мірі на довільних здогадках. Можу Тебе, наприклад, запевнити, що Твій погляд, ніби Леся «лінива», зовсім безпідставний. Коли побачимося в Мюнхені, спробує Тебе поінформувати якнай докладніше. В особистих і інтимних справах велике значення мають часто психологічні нюанси, що про них легше говорити, ніж писати.

[...]

[Підпис відсутній]

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 53, item 795

№16

Мюнхен, 16.III.1973

Сину,

Щиро радію Твоїми професійними успіхами, зокрема радію, що маєш в Едмонтоні сприятливі умови праці та добре себе почуваш.

Я прочитала з інтересом Твою рецензію на книжку про козацтво. Чи не думаєш, що варто видати офсет-друком збірку Твоїх рецензій та інших статей, які появилися в англomовних журналах? Статті, друковані в часописах, пропадають, а книжка, видана навіть у невеличкій кількості примірників і технічно недосканала, все ж залишається.

Дещо мене дивує, що Ти взяв на себе редакцію історії українців у Канаді. Чи не шкода витратити час на таку роботу? Але, може я не маю рації, може з мюнхенської перспективи годі правильно оцінити значення такої книжки.

Просиш, щоб написала Тобі про мое сучасне життя. Найважливішою «подією», чи точніше кажучи, найважливішим, вирішальним фактором є те, що ... мені 81 рік. Люди вважають довговічність за велику Божу благодать і не думають про те, що старість є тяжким періодом життя. Занепад сил, всілякі недомагання, втомат – неминучі, навіть при непоганому здоров'ю і великій вітальній¹⁶⁸ силі Рудницьких. [...]

Продовжую працювати над книжкою про Йоана XXIII, і ця робота дає мені велику насолоду. Чудова людина, великий Папа – реформатор! Правду сказати, я припинила була роботу, довший час не була спроможна нічого робити. Паралізувала мене думка, що життя кінчається, не стане часу написати книжку (бо тема величезна), і видавця не знайду, отже навіщо писати. Тепер я собі сказала: навіть невеликі фрагменти моєї праці можуть мати вартість, отже треба роботу продовжувати.

[...]

Старість – це не тільки великий тягар для старих людей, але й обтяження для їхніх дітей, якщо ці діти ставляться серйозно до четвертої заповіді

¹⁶⁸ Життєвій.

декалогу¹⁶⁹, себто якщо ця заповідь записана в їх серці та в їх совісті. Потіхою для сина, що утримує стару матір, може бути думка, що обтяження не довготривале. Ще кілька місяців, найбільше рік або два. Бо «мірою життя людського є 70 літ, а коли при силах, то 80».

Чекаю з тугою приїзду Петрусика. Все тяжче, що я пережила, винагородив мені Бог любов'ю, щирістю, сердечністю цієї дитини.

М.

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 53, item 795

№17

Едмонтон, 25 березня 1973

Дорога Мамо,

[...] Гадаю, що повинні існувати якісь українські чинники, зацікавлені в тому, щоб фінансувати Твою працю про Йоана ХХІІІ. Коли б знайшлося, скажім, десять людей, які зобов'язалися б скласти на цю ціль десять долярів кожного місяця продовж двох років – проблема Твого забезпечення була б розв'язана. Але з різних причин, які для Тебе повинні бути ясні, мені годі в цій справі виявляти ініціативу.

[...]

Мені було приємно почути, що Ти радієш моїми «професійними успіхами». Твоя добра думка про мою працю, Твоя моральна підтримка завжди багато значили для мене. Тому що між нами від двох років не було правильного зв'язку, дозволь мені розказати Тобі дещо більше про себе. Можливо, що про дещо з цього я Тобі вже написав, отже вибач, якщо будуть певні повторення.

Насамперед, хочу вернутися ще до вашингтонського періоду. Я любив Вашингтон як місто, і його своєрідну атмосферу. Роки, що я їх там прожив, були цікаві. Але професійно там для мене не було майбутнього. Масу енергії зуживала боротьба з побутовими труднощами. На університеті мав я приятелів серед студентів і деяких колегів, але в історичному департаменті до мене ставились неприхильно й робили мені різні пакості (напр. відмовляли в нормальній підвищі платні). Щоправда, я виграв двобій з головою департаменту Бранденбургом щодо мого закріплення на посаді, але працювати в такій атмосфері не було легко. Тому я мав справжнє задоволення, коли міг відмовитися від цієї посади. А вже останнім часом я знов мав велику сатисфакцію, коли я написав Бранденбургові й повідомив його про мое «теньюр»¹⁷⁰ в Альбертському університеті.

Віддалення від дітей я відчув, повір мені, дуже болюче. Але я був свідомий того, що вони на порозі дозрілого віку та незабаром підуть у світ і

¹⁶⁹ «Шануй батька твого і матір твою, і добре тобі буде, і довго житимеш на землі».

¹⁷⁰ Англ. «tenure» – «гарантоване перебування на посаді».

почнуть жити самостійним власним життям. Не було ніяких шансів на те, щоб вони трималися мене. Отже, аргумент, що я, мовляв, мав обов'язок залишатися в Вашингтоні «заради дітей» був, на мою думку, позбавлений раціональних основ. З другого боку, я мав обов'язки теж супроти дружини. Наша з Лесею трирічна розлука була неприродна, психологічно тяжка для нас обоїх і загрозлива для нашого подружжя. А об'єктивні обставини були такі, що мені дійсно було легше переїхати й акліматизуватися в Едмонтоні (коли тут для мене відкрилась можливість посади), ніж Лесі в Вашингтоні.

Врешті, мабуть найважливіший аргумент. Ти мені колись докоряла, дорога Мамо, за мій аж надто скромний науковий доробок. Я сам від років був аж надто того свідомий. Але на це були певні причини. Я доволі пізно прийшов у житті до з'ясування моїх властивих завдань, мого творчого покликання. Це сталося вже в Філядельфії, коли я почав працювати професійно як викладач історії. Але з того часу, впродовж довгих років, я ніколи не мав нормальних, упорядкованих умовин екзистенції. Я мусів постійно плисти проти течії – чи дивно, що я так поволі посувався вперед? Моїх сил вистачало тільки на дрібні речі – рецензії, менші статті, доповіді – для більших проектів не вистачало віддиху. Я намагався дивитися на світ оптимістично й робити те, що міг. Але в мене існувало теж почуття, що мої творчі спроможності марнуються та що я не виконаю того, до чого я по суті покликаний.

Переїзд до Едмонтону створив епоху в моєму житті. Нарешті, на п'ятому десятку скінчилися мої «Лер- унд Вандеряре»¹⁷¹. В особистому відношенні, найважливіше, що скінчилось моє парубкування, яке я відчував як неприродне і незгідне з моєю натурою. В Лесі я знайшов добру, культурну, люблячу дружину, яка створила мені дім з привітною атмосферою. Живемо в добрій згоді. Якщо Ти, як Мати, бажаєш мені щастя, можеш бути спокійна: моє серце в добрих руках. [...]

Дивуєшся, чому я встряв в «Історію українців у Канаді». Це була не моя ініціатива, але Манолія Лупула¹⁷², професора педагогічного факультету Альбертського університету. Я маю проти супроти нього моральні зобов'язання, бо він найбільше причинився до мого переїзду до Едмонтону. Ми теж заприятимися особисто. Коли Лупул попросив мене стати співредактором «Історії», я не міг йому відмовити. Ми домовилися так, що в процесі редакційної праці Лупул пильнуватиме специфічно канадських аспектів, а я – українських. (Лупул канадець у третьому поколінні й не визнається в тонкощах української політики й громадських течій, зате він знаменито орієнтується в канадській проблематиці). Крім цього, я маю для книги написати один есей: про старокрайові коріння української іміграції. Колективна «Історія українців в Канаді» становитиме один [том] у серії історій двадцяти канадських етнічних груп. Увесь проєкт фінансований федеральним урядом

¹⁷¹ Нім. «Lehr- und Wanderjahre» – «Роки навчань та мандрів».

¹⁷² Манолій Лупул (1927–2019 рр.) – історик, професор Альбертського університету, ступінь доктора історії здобув у Гарварді. Один із засновників і перший директор (1979–1986 рр.) Канадського інституту українських студій, редактор «Ukrainian Canadian Review». Заступник голови Канадської ради з питань багатокультурності (1973–1976 рр.).

в Оттаві. Участь у цьому почині допоможе мені закріпитися в канадському академічному житті та зайняти помітне місце серед канадсько-української громадськості.

Так виглядає моя професійна ситуація, мої пляни. Маю почуття, що я вперше опинився в середовищі, де мене цінують і де маю сприятливі передумови для творчої праці. Якщо послужить здоров'я, я ще не одне зможу зробити. [...]

Кінчаючи, можу тільки повторити, що я дуже бажав би відновлення нормальних відносин між нами.

Цілую твої руки. Твій Іван

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 53, item 795

№18

Едмонтон, 19 грудня 1973

Дорога Мамо,

Останні два тижні стояли в мене під знаком семестральних іспитів. Тільки вчора віддав я оцінки й тепер можу легше віддихнути. Через завантаженість працею я не встиг написати Тобі раніше святочного привітання й побоююся, що Ти не дістанеш його на час. За це прошу Твого вибачення. Бажаю Тобі, Дорога Мамо, провести Різдво в доброму настрої і спокої духа, а надходячий 1974 рік прожити в здоров'ю та творчій праці. Леся приєднується до моїх бажань.

[...] Я радий, що мені пощастило переїхати до Канади та що після стільки років «плавання проти течії» я врешті опинився на посаді, де мою працю цінують і де маю сприятливі умовини. І я двічі радий, що покинув Америку, коли думаю про тамошню атмосферу, позначену злочинами, скандалами, постійним нервовим напруженням. [...]

В Едмонтоні тепер гарна зима, засніжена, але покищо без великих морозів. Ми святкуватимемо Різдво за старим стилем, коли на університеті вже починатиметься другий семестр.

Обіймаю Тебе, цілую Твої руки

Ibid., ACC №84-155, Rudnytsky I.L., box 53, item 795

Abstract. *Fragments of correspondence of Ivan Lysiak-Rudnytsky and Milena Rudnytska from the scientist's fund, which is in the Archive of the University of Alberta, are published. The correspondence is represented as a documentary and artistic phenomenon, a synthesis of rational and emotional, a kind of personalized genre and a historical source at the same time, which opens up prospects for further deepening study of life, scientific, artistic and publicistic activity of two prominent figures of the Ukrainian intellectual environment in emigration. The epistolary dialogue,*

which has lasted for almost thirty years, is a chronicle of life of I.Lysiak-Rudnytsky and M.Rudnytska in different cultural environments of Europe, USA, and Canada. Thereby, it contains unique information for the reconstruction of their mental world. Selected letters reflect a wide range of characteristics that determine the inner world, spiritual, material, professional priorities, relationships with others, the diversity of feelings and emotions of the authors of the correspondence. Like no other historical source, private correspondence particularly reflects the picture of the relationship between mother and son, a kaleidoscope of their moods, reflects self-estimation, self-identification, emotions, thoughts on emigration life. The correspondence, which is published, reflects the equally important historical, cultural, and social contexts of the post-war Ukrainian intellectual elite, which turned out in exile, its search for ways of self-realization in an alien environment, and adaptation to the challenges of time taking into account complicated human relationship. The relevance of the publication of the correspondence is due, above all, to the multidimensionality of its contexts. The epistolary dialogue of I.Lysiak-Rudnytsky and M.Rudnytska is proposed for scientific analysis in several perspectives (mother and son dialogue; dialogue between two Ukrainian intellectuals in terms of emigration; dialogue in the field of generational and gender oppositions), each of which adds new elements to the holistic reconstruction of their mental world.

Keywords: *Ivan Lysiak-Rudnytsky, Milena Rudnytska, Ukrainian emigration, historical source, correspondence, biography, mental world, epistolary dialogue.*